

Αντί εισαγωγής

Την επαύριον της απελευθέρωσής της από τον οθωμανικό ζυγό, που ήταν αποτέλεσμα του ρωσο-τουρκικού πολέμου του 1877-78, η Βουλγαρία ήταν μια μικρή βαλκανική αγροτική χώρα με προβλήματα, φιλοδοξίες και αλυτρωτικά πάθη. Όπως όλες οι βαλκανικές χώρες της εποχής εκείνης είχε τη δική της «Μεγάλη Ιδέα» για μια Μεγάλη Βουλγαρία με επίκεντρο την περιοχή της οθωμανικής Μακεδονίας. Ήταν μια ιδέα, που εκτός από τους εθνικιστικούς πόθους τροφοδοτείτο και από τις υπέρμετρες φιλοδοξίες μιας ξενόφερτης δυναστείας.

Τα τριάντα πρώτα χρόνια του νέου κράτους χαρακτηρίστηκαν από πολιτικές αναταραχές, εθνικές επιτυχίες, όπως η επανένωση με την Ανατολική Ρωμυλία, το 1885, έντονη οικονομική δραστηριότητα και τάσεις εκσυγχρονισμού της οικονομίας και των υποδομών, που όμως συνοδεύονταν από εκτεταμένη διαφθορά και φαινόμενα αθέμιτου πλουτισμού. Αξιοποιώντας την παρακμή και τις εσωτερικές διεργασίες της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, η βουλγαρική διπλωματία αύξησε αισθητά την επιρροή της στην περιοχή των Βαλκανίων, ενώ οι ένοπλες δυνάμεις της χώρας ενισχύονταν συνεχώς. Συγχρόνως, όμως, η Βουλγαρία γινόταν, όπως και όλα τα άλλα βαλκανικά κράτη, αντικείμενο στα παιχνίδια των Μεγάλων Δυνάμεων που καιροφυλακτούσαν ενόψει των εξελίξεων στον «Μεγάλο Ασθενή της Ανατολής».

Οι σημαντικές επιτυχίες του βουλγαρικού στρατού εναντίον των Οθωμανών κατά τον Α΄ Βαλκανικό Πόλεμο, μεταξύ των οποίων περιλαμβάνονταν και η κατάληψη της Αδριανούπολης (πόλης συμβόλου αφού επρόκειτο για την πρώτη πρωτεύουσα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας), «τύφλωσαν» κυριολεκτικά τη βουλγαρική ηγεσία και τον Τσάρο Φερδινάνδο Σακσγκομπουρτσόκι. Οι Βούλγαροι επικαλούμενοι παραβίαση συμφωνιών για τη μοιρασιά της Μακεδονίας εστράφησαν εναντίον των Ελλήνων και των Σέρβων συμμάχων τους. Το χάος που ακολούθησε επέτρεψε στους Οθωμανούς να ανακαταλάβουν την Αδριανούπολη, στους Ρουμάνους να εισβάλουν στη Βουλγαρία και να φθάσουν μέχρι τα προάστια της Σόφιας, και γενικότερα η χώρα να οδηγηθεί στην πρώτη της ήττα μετά την απελευθέρωση. Η πρώτη εθνική αυτή καταστροφή σύντομα συνοδεύθηκε από μια δεύτερη, όταν η Βουλγαρία μετά από αρκετές παλινδρομήσεις επέλεξε το στρατόπεδο των Κεντρικών Δυνάμεων κατά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, απόφαση που αποδείχτηκε τελείως λανθασμένη.

Οι Βούλγαροι, ακολουθώντας τη μοίρα των ηττημένων και εν μέσω επαναστατικών αναταράξεων, που σε μεγάλο βαθμό ήσαν απόρροια της επίδρασης της Οκτωβριανής Επανάστασης, σύρθηκαν στη διεθνή συνδιάσκεψη των Παρισίων για την ειρήνη το 1919. Στη συνδιάσκεψη αυτή οι Βούλγαροι έχασαν μερικά εδάφη, αλλά κέρδισαν το χαρακτηρισμό «Σκωτσέζοι των Βαλκανίων».

Ο μεσοπόλεμος χαρακτηρίστηκε από λίγες στιγμές σταθερότητας και πολυάριθμες συγκρούσεις. Στη Βουλγαρία υπήρχε το παλαιότερο σοσιαλιστικό κίνημα των Βαλκανίων, οι αρχές του οποίου ήταν φυσιολογικό να διαπερνούν μια σειρά κομμάτων. Έτσι, όταν ο αγροτιστής Σταμπολίσκι κέρδισε τις πρώτες εκλογές μετά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, με συντριπτική πλειοψηφία, εφάρμοσε μια πολιτική τολμηρών μεταρρυθμίσεων, που όμως ερέθισαν τις ανώτερες και τις μεσαίες τάξεις, καθώς και το στρατιωτικό κατεστημένο. Τρία χρόνια αργότερα, από το καλοκαίρι του 1923, ξεκίνησε ένας αιματηρός κύκλος συγκρούσεων μεταξύ της δεξιάς, αφενός, και των αγροτιστών και κομμουνιστών, αφετέρου. Χιλιάδες ήταν τα θύματα, ενώ για μικρό χρονικό διάστημα στη Βουλγαρία εγκαθιδρύθηκε ένα από τα πρώτα καθεστώτα στην Ευρώπη με φασιστικά χαρακτηριστικά.

Παρά το γεγονός ότι προς τα τέλη της δεκαετίας του '20 η κοινοβουλευτική δημοκρατία φαινόταν ότι λειτουργούσε πιο εύρυθμα, δεν έλειψαν τα πραξικοπήματα. Το κυριότερο φαινόμενο όμως της δεκαετίας του '30 ήταν η όλο και μεγαλύτερη κυριαρχία των ανακτόρων στην πολιτική σκηνή, με τον Τσάρο Μπορίς Γ΄ να μοιάζει όλο και περισσότερο στον πατέρα του, Φερδινάνδο. Έτσι, η κυβέρνηση των τελευταίων χρόνων πριν από τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο ήταν καθαρά βασιλική, ενώ το 1941, την πρωθυπουργία ανέλαβε ένας καθηγητής, που δήλωνε ανοιχτά φιλοναζί.

Η δεκαετία του '30 εξελίχθηκε φυσικά με φόντο την παγκόσμια οικονομική κρίση, που ακολούθησε το κραχ της Wall Street το 1929 και την άνοδο των ναζιστών στη Γερμανία, καθώς και την άνθηση των φασιστικών και φιλοφασιστικών καθεστώτων σε μια σειρά από ευρωπαϊκές χώρες. Η βουλγάρικη οικονομία γινόταν όλο και περισσότερο υποχείριο της γερμανικής πολεμικής μηχανής, ενώ ο βουλγάρικος λαός ήταν διαιρεμένος ανάμεσα σε γερμανόφιλους και σε αυτούς που ήταν φίλα διακείμενοι προς την ΕΣΣΔ. Η αυξημένη παρουσία των Γερμανών οδηγούσε σε συρρίκνωση τις επενδύσεις και την πολιτική επιρροή των φιλελεύθερων δημοκρατιών, με άμεση αντανάκλαση στη δύναμη των φιλελεύθερων κομμάτων της χώρας.

Η ένταξη της Βουλγαρίας στον Άξονα χαιρετίστηκε από πολλούς Βούλγαρους, όχι τόσο λόγω κάποιων φιλοναζιστικών αισθημάτων όσο λόγω της ευκαιρίας που δινόταν στη χώρα να επαναφέρει στον εθνικό κορμό περιοχές που της ανήκαν στο παρελθόν (Νότια Ντόμπρουτσα που για 20 χρόνια είχε περάσει σε ρουμανικό έλεγχο) και να προσαρτήσει νέες περιοχές (Ελληνική Θράκη και Γιουγκοσλάβικη Βαρντάρσκα – Σκόπια).

Ο Μπορίς εάν και έμοιαζε, όπως προείπαμε, σε πολλά στον πατέρα του, δεν έκανε τα ίδια λάθη. Παρά τις φιλογερμανικές του διαθέσεις, δεν άφησε ούτε έναν Βούλγαρο να συμμετάσχει στην εκστρατεία εναντίον της ΕΣΣΔ, γνωρίζοντας τα φιλορωσικά αισθήματα της πλειοψηφίας των Βουλγάρων. Ούτε κήρυξε τον πόλεμο στην Ελλάδα, παρά τις επανειλημμένες εκκλήσεις του Μουσολίνι κατά τη διάρκεια του Πολέμου της Αλβανίας. Απλά περίμενε οι Γερμανοί να τελειώσουν τη δουλειά.

Ο θάνατος του Μπορίς, το 1943, η εντεινόμενη αντίσταση μέσα στη Βουλγαρία εναντίον των Γερμανών και η αίσθηση ότι η Γερμανία θα έχανε τον πόλεμο, οδήγησαν ένα μεγάλο μέρος του βουλγαρικού λαού να πλαισιώσει το πατριωτικό μέτωπο, όπου κυρίαρχο ρόλο έπαιζε το ΚΚΒ. Με την υποστήριξη των Σοβιετικών στρατευμάτων, το ΚΚΒ και το πατριωτικό μέτωπο και οι σύμμαχοί τους επικράτησαν, στις 9 Σεπτεμβρίου του 1944. Μέχρι τα τέλη της δεκαετίας του '40, η Βουλγαρία είχε μετατραπεί σε Λαϊκή Δημοκρατία και σε πιστό σύμμαχο της Μόσχας.

Η έλευση του κομμουνιστικού καθεστώτος από ένα τμήμα του πληθυσμού αντιμετώπιστηκε με ενθουσιασμό, ενώ από άλλους με εχθρότητα. Πάντως είναι γεγονός ότι στη διάρκεια της περιόδου 1945-1990 δεν υπήρξαν αντιδράσεις και εξεγέρσεις, όπως π.χ. στην Πολωνία, την Ουγγαρία και την Τσεχοσλοβακία.

Από οικονομικής απόψεως, η περίοδος αυτή χαρακτηρίστηκε από την μετατροπή της Βουλγαρίας από αγροτική σε βιομηχανική χώρα (με την βοήθεια της ΕΣΣΔ) και τη στροφή προς τις νέες τεχνολογίες. Το επίπεδο ζωής του πληθυσμού ήταν πιο κοντά σε εκείνο των αναπτυγμένων χωρών, παρά σε εκείνο των υπό ανάπτυξη χωρών. Έτσι, είναι χαρακτηριστικό, σύμφωνα με τον Βασίλ Μάνοφ στο βιβλίο του *Τα Μαθήματα της Βουλγαρικής Μετάβασης*, ότι στις αρχές της δεκαετίας του '70, ο ΟΗΕ κατέτασσε τη Βουλγαρία στην 24^η θέση από πλευράς ανάπτυξης, παγκοσμίως.

Οι Βούλγαροι, στα τέλη της δεκαετίας του '80, διέθεταν μία ισχυρή βιομηχανική και γενικότερα παραγωγική βάση, η οποία ίσως ήταν πολύ πιο εκτεταμένη απ' ό,τι επέτρεπαν τα φυσικά όρια μίας μικρής χώρας.

Η Βουλγαρία μπορούσε να επιδείξει επιτεύγματα σε όλους τους τομείς της βιομηχανίας, της ενέργειας, των υποδομών.

Ωστόσο, η σημαντική αυτή ανάπτυξη συνοδευόταν από μία χαμηλή παραγωγικότητα. Έτσι, το τελικό προϊόν κατασκευαζόταν με 2-3 φορές περισσότερο ηλεκτρισμό και ενέργεια, απ' ό,τι στις αναπτυγμένες χώρες. Το ίδιο συνέβαινε και με τη χρήση μετάλλων, πλαστικών και άλλων πρώτων υλών.

Η τότε ηγεσία της Βουλγαρίας στηριζόταν στο γεγονός ότι για χρόνια προμηθευόταν ενέργεια, πρώτες ύλες κ.λπ., σε άφθονες ποσότητες από την ΕΣΣΔ, και δεν προσάρμοζε τις τεχνολογίες της για να αντιμετωπίσει προβλήματα αύξησης τιμών, ελλείψεων κ.λπ., που όντως προέκυψαν από τη δεκαετία του '80 και μετά. Επίσης, η παραγωγή της διοχετευόταν, κατά κύριο λόγο, στις χώρες της ΚΟΜΕΚΟΝ και εκείνες του Τρίτου Κόσμου, και λειτουργούσε σχεδόν στα πλαίσια ενός κλειστού κυκλώματος, που αργά ή γρήγορα θα εξέπνεε. Έτσι, είναι χαρακτηριστικό ότι μέχρι τη δεκαετία του '80 η Βουλγαρία αγόραζε από την ΕΣΣΔ σε πολύ χαμηλές τιμές γύρω στα 12,6 εκατ. τόνους πετρελαίου το χρόνο. Στις αρχές της δεκαετίας του 2000 αγόραζε από τις πρώην χώρες της ΕΣΣΔ, και ιδιαίτερα από τη Ρωσία, 7 εκατ. τόνους πετρελαίου το χρόνο, και αυτό σε διεθνείς τιμές πλέον. Ανάλογα φαινόμενα είχαμε φυσικά και με την παροχή φυσικού αερίου, όπως αναλυτικά παρουσιάζουμε στο αντίστοιχο κεφάλαιο.

Η ΕΣΣΔ δεν παρείχε μόνο πετρέλαιο και φυσικό αέριο στη Βουλγαρία. Υποστήριζε επίσης με ειδικούς, τεχνολογίες, αλλά και χαμηλότοκα δάνεια, την ανάπτυξη της βιομηχανίας και των υποδομών της χώρας. Ωστόσο, η σημαντική αυτή βοήθεια, που δινόταν σχεδόν καθ' όλη τη μεταπολεμική περίοδο, ελαττώθηκε αισθητά κατά την περίοδο της Περεστρόικα.

Παρά τους ιδιαίτερα ισχυρούς οικονομικούς δεσμούς της Βουλγαρίας με την ΕΣΣΔ, κατά τις τελευταίες δεκαετίες της κεντρικά ελεγχόμενης οικονομίας, είχε δημιουργηθεί ένα στρώμα τεχνοκρατών και πολιτικών στελεχών, οι οποίοι ήσαν σε συνεχή επαφή με τη Δύση. Γι' αυτούς συχνά πρότυπο οικονομικής ανάπτυξης (για ορισμένους τομείς τουλάχιστον), ήσαν χώρες όπως η ΟΔΓ, η Ιαπωνία, πολύ περισσότερο απ' ό,τι η ΕΣΣΔ.

Κατά τη δεκαετία του '80, κάτω από το βάρος των εσωτερικών παραγόντων (αποκορύφωση του ψυχρού πολέμου, «πόλεμος των άστρων» κ.λπ.), στην ΕΣΣΔ έλαβαν χώρα οι γνωστές αλλαγές, πρώτα επί Αντρόποφ και μετά με την Περεστρόικα του Γκορμπατσόφ. Στις νέες αυτές συνθήκες η ελίτ, ιδιαίτερα κατά την περίοδο της περεστρόικα, σταδιακά

στρεφόταν όλο και περισσότερο προς τη Δύση ενόψει των επερχόμενων αλλαγών. Έτσι, δημιουργείται ένα είδος ένωσης επιχειρήσεων, η ΜΠΣΑ, γίνονται joint-ventures σε αναπτυγμένες δυτικές χώρες, ενώ ακόμα και στην περίφημη Silicon Valley, ιδρύθηκαν επιχειρήσεις Βουλγαρικών συμφερόντων. Ορισμένες γίνονταν όχι μόνο στο όνομα του εκσυγχρονισμού της οικονομίας, αλλά και στο όνομα του περιορισμού των επιπτώσεων του συμφώνου COCOM, το οποίο απαγόρευε την εξαγωγή δυτικών τεχνολογιών από τη Δύση προς τις χώρες της ΚΟΜΕΚΟΝ.

Χρεοκοπημένοι, στην ουσία, μεγαλοεπιχειρηματίες, όπως ο μεγιστάνας των ΜΜΕ, Ρόμπερτ Μάξγουελ, ο οποίος είχε αναπτύξει σχέσεις με το περιβάλλον του Γκορμπατσόφ, προσπάθησε να αξιοποιήσει τις επερχόμενες αλλαγές στην Αν. Ευρώπη, για να δώσει νέα πνοή στον όμιλό του. Στα πλαίσια αυτά απέβλεπε στην ίδρυση μιας σειράς επιχειρήσεων (ακόμα και τράπεζας) στη Βουλγαρία. Στην προσπάθειά του αυτή βρήκε (σύμφωνα με συγγραφείς, όπως ο Gordon Thomas και ο Martin Dillon¹), σοβαρή υποστήριξη από μέλη του Πολιτικού Γραφείου και άλλα στελέχη του ΚΚΒ, μερικά εκ των οποίων μετά τις αλλαγές του 1989-90, βρήκαν καταφύγιο στις επιχειρήσεις του.

Την ίδια εποχή, μέρος της ελίτ του ΚΚΒ πρωτοστατούσε στη δημιουργία αντιπολιτευτικών οργανώσεων, όπως η ΕΚΟΓΚΛΑΣΝΟΣΤ και απεργαζόταν την ανατροπή του Ζίβκοφ. Μάλιστα, μετά τις αλλαγές του 1989-90, μέρος της ηγεσίας του ΚΚ, το οποίο είχε μετονομασθεί σε Σοσιαλιστικό, υποστήριξε ολόθερμα την ίδρυση της δεξιάς Ένωσης Δημοκρατικών Δυνάμεων.

Τα παραπάνω συνοδεύτηκαν, κατά τα τελευταία 5 χρόνια της δεκαετίας του '80, από μια πρωτοφανή συσσώρευση εξωτερικού δανεισμού. Η Βουλγαρία, η οποία στις αρχές της ίδιας δεκαετίας, εθεωρείτο ένα πολύ καλό «ρίσκο» για τις διεθνείς τράπεζες, λίγα χρόνια μετά κατέστη προβληματική και μάλιστα αναγκάστηκε να κηρύξει «μορατόριουμ» για την αποπληρωμή του διεθνούς της χρέους το 1991.

Ο δανεισμός αυτός εάν και εθεωρείτο ότι συνέβαλε σε επενδύσεις εκσυγχρονισμού της βιομηχανίας, σε μεγάλο βαθμό, οδήγησε σε μία σημαντική συσσώρευση κεφαλαίου. Αυτή κάτω από τις νέες συνθήκες θα αποδεικνυόταν ιδιαίτερα χρήσιμη για τους κύκλους εκείνους, που θα έπαιζαν πρωταγωνιστικό ρόλο κατά τη μετάβαση από την κεντρικά ελεγχόμενη οικονομία στη λεγόμενη οικονομία της αγοράς.

¹ Βλ. Martin Dillon and Gordon Thomas “Убийството на Макевел”, ΕΟΟΔ Σόφια 2003.

Οι άνεμοι των ανατροπών, που σάρωσαν την Ανατολική Ευρώπη στα τέλη της δεκαετίας του '80 έφθασαν και στη Βουλγαρία. Το 1989, έπεσε ο Ζίβκοφ, ενώ από το 1990 η χώρα μετατράπηκε σε Κοινοβουλευτική Δημοκρατία. Καθ' όλη τη μεταβατική περίοδο, η Βουλγαρία έκανε βήματα προς την οικονομία της αγοράς, προβαίνοντας σε εκτεταμένες ιδιωτικοποιήσεις και μεταρρυθμίσεις. Επρόκειτο για μια περίοδο μεγάλων οικονομικών και κοινωνικών ανακατατάξεων, που κατά τα πρώτα χρόνια μετά τις αλλαγές χαρακτηρίστηκε από φαινόμενα χάους και εγκληματικότητας.

Ορισμένοι αναλυτές θεωρούσαν ότι η βασική αιτία που εμφανίστηκαν τα φαινόμενα αυτά ήταν ο λάθος τρόπος με τον οποίον οργανώθηκαν οι συζητήσεις της Στρογγυλής Τράπεζας. Αυτές έλαβαν χώρα το 1990, και ως αποτέλεσμα είχαν την τακτοποίηση θεμάτων τα οποία αφορούσαν στη λειτουργία του πολιτικού συστήματος, τα κόμματα, το νέο Σύνταγμα κ.λπ. Σίγουρα τακτοποίησαν πολλά σημαντικά ζητήματα, αλλά οπωσδήποτε όχι ένα από τα σημαντικότερα, το θέμα της ιδιοκτησίας.

Έτσι, δεν ξεκαθαρίστηκε τι θα περιέρχονταν στον ιδιωτικό τομέα και τι θα παρέμενε στο δημόσιο. Ποιος θα ήταν ο στρατηγικός ρόλος του δημοσίου, που πολύ συχνά γινόταν αντικείμενο οξύτατων επιθέσεων και κριτικών από φωνές που έφταναν να ζητούν έως και την πλήρη κατάργηση της φορολογίας των επιχειρήσεων. Συγχρόνως, τα πρώτα χρόνια της μεταβατικής περιόδου, τελείως αδιευκρίνιστες είχαν μείνει οι μέθοδοι μέσω των οποίων θα γινόταν η ιδιωτικοποίηση. Η κρατική ιδιοκτησία, οι επιχειρήσεις και η γη που ανήκε στους δήμους και τις κοινότητες, πώς θα πέρανε στους ιδιώτες; Μέσω διαγωνισμών όπου θα προτιμούνταν αυτοί που θα έδιναν το μεγαλύτερο τίμημα και θα παρουσίαζαν το καλύτερο σχέδιο διαχείρισης, ανάπτυξης και επενδύσεων; Με απευθείας ανάθεση, μέθοδο που θα μπορούσε να έχει καλά αποτελέσματα, αλλά άφηνε και σημαντικά περιθώρια για αδιαφανείς πρακτικές; Μέσω της μαζικής ιδιωτικοποίησης, που θεωρητικά έδινε στο λαό τη δυνατότητα να γίνει κύριος των επιχειρήσεων και της κρατικής ιδιοκτησίας και που προωθήθηκε στα μέσα της δεκαετίας του '90, παρά τις κριτικές ότι η ανάλογη πολιτική είχε αποτύχει στην Τσεχία; Ή με τα λεγόμενα PE – ME – NTE, που κατά κάποιον τρόπο ήταν η απάντηση της δεξιάς στα τέλη της δεκαετίας του '90 προς τη μαζική ιδιωτικοποίηση των σοσιαλιστών, και που υποτίθεται πως έδινε τις επιχειρήσεις σ' αυτούς που εργάζονταν σ' αυτές;

Πολλοί αναλυτές της μεταβατικής περιόδου θεωρούν ότι η έλλειψη ξεκάθαρης πολιτικής στο θέμα της ιδιοκτησίας και της ιδιωτικοποίησης

συνδεόταν με τη βούληση συγκεκριμένων κύκλων να συσσωρεύσουν το μεγαλύτερο δυνατό αριθμό περιουσιακών στοιχείων με το χαμηλότερο δυνατό κόστος.

Πάρα πολλές επιχειρήσεις και μονάδες υποδομών κρατικής ή δημοτικής ιδιοκτησίας, δόθηκαν με τον ένα ή τον άλλο τρόπο σε ιδιώτες σε εξαιρετικά χαμηλές τιμές. Στις καλύτερες των περιπτώσεων, οι νέοι ιδιοκτήτες, συχνά και με υποστήριξη τραπεζικού δανεισμού, προέβησαν σε επενδύσεις και κατέστησαν τη νέα ιδιοκτησία τους λειτουργική και παραγωγική. Υπήρξαν όμως και αρκετές περιπτώσεις, όπου οι νέοι ιδιοκτήτες εκποίησαν αξιόλογα περιουσιακά στοιχεία και απέκτησαν σημαντικές υπεραξίες σε ελάχιστο χρονικό διάστημα.

Οι ιδιωτικοποιήσεις και η επιστροφή περιουσιακών στοιχείων (*restitutia*) στους απογόνους εκείνων που τα κατείχαν προ της 9^{ης} Σεπτεμβρίου 1944, οδήγησαν στον πλουτισμό μιας όχι αμελητέας μερίδας του πληθυσμού. Σ' αυτό βέβαια συνέβαλε και η αλματώδης αύξηση της τιμής των ακινήτων, που ξεκίνησε κατά τις αρχές της δεκαετίας του 2000.

Από τις ιδιωτικοποιήσεις, όμως, δεν επωφελήθηκαν μόνο Βούλγαροι. Αρκετοί ξένοι, είτε φυσικά πρόσωπα είτε πολυεθνικές, είτε funds συμμετείχαν στη διαδικασία, έμμεσα ή άμεσα. Μερικές φορές, συνέβαλαν ουσιαστικά στην αναβάθμιση των επιχειρήσεων που εξαγόρασαν και στον εκσυγχρονισμό της παραγωγικής βάσης της Βουλγαρίας. Από την άλλη πλευρά, όμως, συχνά η ιδιωτικοποίηση δεν υπηρέτησε ποσώς τον υποτιθέμενο σκοπό της. Έτσι, δεν έγιναν πάντα οι απαιτούμενες επενδύσεις, με αποτέλεσμα οι υποδομές να φθαρούν ακόμα περισσότερο. Συχνά το κρατικό μονοπώλιο αντικαταστάθηκε από το ιδιωτικό. Αποτέλεσμα αυτής της ιδιοκτησιακής αλλαγής ήταν η υπέρογκη αύξηση των τιμών, καθώς και οι πολυάριθμες διαμαρτυρίες των καταναλωτών για εξαπάτηση. Υπήρξαν δε και περιπτώσεις, που σε μικρό χρονικό διάστημα οι ξένοι επενδυτές μεταπώλησαν τη βουλγαρική ιδιοκτησία τους, αποκομίζοντας τεράστια κέρδη και δημιουργώντας εύλογα ερωτηματικά για τη διαφάνεια της όλης συναλλαγής.

Μπορούμε πραγματικά να πούμε ότι εάν η μετάβαση της ιδιοκτησίας είχε γίνει με πιο οργανωμένο τρόπο και ορθολογισμό και με στόχο το συμφέρον της οικονομίας της χώρας και όχι την εξυπηρέτηση ατομικών συμφερόντων, η κατάσταση της Βουλγαρίας θα ήταν πολύ καλύτερη απ' ό,τι είναι σήμερα.

Χαρακτηριστικά της μεταβατικής περιόδου

Η πολιτική και εθνοτική ειρήνη

Θεωρούμε πως ένα αξιοσημείωτο χαρακτηριστικό της μεταβατικής περιόδου είναι πως η Βουλγαρία, παρά την ύπαρξη σημαντικών μειονοτήτων, κατάφερε και απέφυγε τις ρήξεις και συγκρούσεις, που χαρακτήρισαν τα δυτικά Βαλκάνια και σ' ένα βαθμό τη Ρουμανία.

Ο Τόντορ Ζίβκοφ, εάν και θα μπορούσε να επιχειρήσει να κρατηθεί στην εξουσία, δείχνοντας ένα πνεύμα ρεαλισμού –καθώς και σημάδια κόπωσης– παραχώρησε την εξουσία στους εσωκομματικούς του αντιπάλους, οι οποίοι ξεκίνησαν να διαμορφώνουν και το νέο οικονομικο-πολιτικό τοπίο. Έτσι, όπως προαναφέραμε, στελέχη του κομμουνιστικού κόμματος και της Κομσομόλ έπαιξαν καθοριστικό ρόλο, τόσο στη διάσπαση της αντιπολίτευσης στον Ζίβκοφ και την ηγεμονία του ΚΚΒ, πριν την 10^η Νοέμβρη 1989, όσο και στο σχηματισμό κομμάτων με δεξιά ιδεολογία μετά την ιστορική αυτή ημερομηνία.

Στη συνέχεια, συγκρούσεις μεταξύ των διαφόρων πολιτικών δυνάμεων, σπάνια ξεπέρασαν τις φραστικές αντιπαραθέσεις. Τα πιο έντονα κρούσματα βίας ήσαν η απόπειρα εμπρησμού της έδρας του ΚΚ το 1990, με την ανοχή της αστυνομίας, και η περικύκλωση του Κοινοβουλίου στις αρχές του 1997 από οργισμένους (αλλά και καλά οργανωμένους και συντονισμένους) διαδηλωτές, που έριξαν μερικές πέτρες εναντίον των αστυνομικών και του κτιρίου της Βουλής.

Σε μεγάλο βαθμό, η πολιτική βία απεφεύχθη, ίσως γιατί οι Βούλγαροι του τέλους του 20^{ού} αιώνα και των αρχών του 21^{ου} δεν παθιάζονται για την πολιτική, και για χρόνια προτιμούσαν να «ψηφίζουν με τα πόδια τους», εγκαταλείποντας μαζικά τη χώρα για προορισμούς με καλύτερες προοπτικές. Η έλλειψη πολιτικού πάθους και φανατισμού σίγουρα τους διαφοροποιούσε από πολλούς γείτονές τους. Άλλωστε, ένα από τα βασικότερα χαρακτηριστικά των Βουλγάρων είναι, κατά τη γνώμη μας, ένας ατομικισμός που τους ωθεί στο να προσπαθούν να βρουν λύσεις στα προβλήματά τους πολύ περισσότερο μέσω ιδιωτικών πρωτοβουλιών παρά μέσω συλλογικής δράσης. Η πολιτική αυτή απάθεια φαίνεται και από τα αυξανόμενα ποσοστά αποχής από τις εκλογικές αναμετρήσεις, που σε ορισμένες περιπτώσεις προσεγγίζει το εβδομήντα τοις εκατό.

Το πνεύμα εθνικισμού που επικρατούσε σχεδόν σε όλη την Ν.Α. Ευρώπη μετά τις αλλαγές, και οδήγησε σε τραγωδίες και αιματοχυσίες, στην

περίπτωση της πρώην Γιουγκοσλαβίας, δεν δηλητηρίασε ιδιαίτερα τη Βουλγαρία. Οι εντάσεις βέβαια δεν έλειψαν, ιδιαίτερα προς το τέλος της περιόδου Ζίβκοφ, όταν οι βουλγαρικές αρχές θεώρησαν ότι στον τουρκόφωνο πληθυσμό της χώρας είχαν εμφανισθεί ισχυρές αυτονομιστικές και αποσχιστικές τάσεις. Εντάσεις που οδήγησαν και σε συγκρούσεις, αλλά και σε αποπομπή μεγάλου αριθμού Βουλγάρων τουρκικής καταγωγής προς την Τουρκία.

Οι εντάσεις αυτές μειώθηκαν μετά τις αλλαγές του 1989-90. Αυτό όμως συνοδεύτηκε από ιδιομορφίες στο σχηματισμό του πολιτικού τοπίου. Έτσι, εμφανίστηκε ένα κόμμα που δημιουργήθηκε σε εθνοτική και όχι ιδεολογική βάση. Επρόκειτο για το Κίνημα των Δικαιωμάτων και Ελευθεριών (ΝΤΕ – ΠΕ – ΣΕ), που κατ' αρχήν απευθύνθηκε στους μουσουλμανικούς πληθυσμούς της χώρας, και ιδιαίτερα στους Βούλγαρους τουρκικής καταγωγής, τους Πομάκους, και τους μουσουλμάνους αθίγγανους. Εάν και άλλα βουλγαρικά πολιτικά κόμματα συναίνεσαν στη δημιουργία του ΝΤΕ – ΠΕ – ΣΕ, κατά πάσα πιθανότητα υπό την ευλογία ξένων δυνάμεων, πολλοί αναλυτές επέμεναν ότι η ίδρυσή του αντίβαινε το Σύνταγμα. Το κόμμα αυτό παίζει ιδιαίτερα μεγάλο ρόλο στην πολιτική σκηνή του τόπου, μέχρι πρόσφατα δεν μπορούσε να σχηματισθεί κυβέρνηση χωρίς τη συμμετοχή ή την ανοχή του.

Όπως και να έχει το πράγμα, από τη μία η πολιτική ευφυΐα του αρχηγού του εν λόγω κόμματος και από την άλλη η μετριοπάθεια των Βούλγαρων πολιτικών, αλλά και το πνεύμα συνεννόησης που χαρακτήριζε σημαντικό τμήμα των εγχώριων επιχειρηματικών παραγόντων, με τη συγκεκριμένη πολιτική παράταξη οδήγησαν σ' ένα είδος εθνοτικής ειρήνης. Ειρήνης που όμως κατά καιρούς διαταράσσεται από συγκρούσεις μεταξύ Ρομά και Βούλγαρων σε διάφορες περιοχές της πρωτεύουσας και άλλων μεγάλων πόλεων, αλλά και από εκδηλώσεις κομμάτων της άκρας δεξιάς. Είναι σίγουρο ότι για την παγίωση της εθνοτικής αυτής ειρήνης πρωτίστως ρόλο θα παίζει η άνοδος (η μη) του βιοτικού επιπέδου όλων των εθνοτικών ομάδων που διαβιούν στη χώρα.

Οι επιπτώσεις της διεθνούς οικονομικής κρίσης στη βουλγαρική οικονομία, μπορεί να οδηγήσουν στη διατάραξη αυτής της σχετικής ειρήνης. Αυτό τουλάχιστον φάνηκε ήδη στις αρχές του 2009, όταν για πρώτη φορά μετά από αρκετά χρόνια έγιναν βίαιες διαδηλώσεις στο κέντρο της Σόφιας.

Οι Κοινωνικές Αντιθέσεις

Εάν και το 2008 οι «πλούσιοι» Βούλγαροι (δηλ. αυτοί που διέθεταν από 1 εκατ. λέβα και πάνω) υπολογίζονταν σε μερικές δεκάδες χιλιάδες, οι φτωχοί (με εισοδήματα κάτω από 200-300 λέβα το μήνα) ήσαν πολύ περισσότεροι. Σίγουρα, οι επίσημες στατιστικές δεν απέδιδαν με ακρίβεια την πραγματικότητα. Πολλοί ήσαν οι Βούλγαροι που είχαν πολύ περισσότερα εισοδήματα από αυτά που δήλωναν, και μεγάλος αριθμός από αυτούς είχαν κερδίσει σημαντικότερα ποσά, χάρη στην εκρηκτική αύξηση της τιμής των ακινήτων σε αρκετές περιοχές της χώρας. Από την άλλη, αρκετά νέα άτομα, των οποίων ο επίσημος μισθός ήταν χαμηλός, είτε ελάμβαναν επιπλέον χρήματα από τους εργοδότες τους (σχήμα που χρησίμευε στη μείωση των εισφορών για την κοινωνική ασφάλιση), είτε εξασφάλιζαν εισοδήματα από άλλες πηγές. Η βελτίωση της οικονομικής κατάστασης ενός μεγάλου τμήματος του πληθυσμού συνδυαζόταν με τη θεαματική μείωση της ανεργίας (από σχεδόν 20% στα τέλη της δεκαετίας του '90, σε 6-7 % το 2007) την αναζήτηση προσωπικού από τον ιδιωτικό τομέα, καθώς και την αύξηση των αποδοχών σε συγκεκριμένους κλάδους της οικονομίας (χρηματοοικονομικό, τουρισμό, οικοδομή, πληροφορική κ.λπ.) και περιοχές (Σόφια, Βάρνα, Μπουργκάς, Στάρα Ζαγόρα, Πλόβντιφ κ.λπ.) Ωστόσο, η άνθηση πολλών κλάδων και περιοχών, καθώς και η δύναμη της παραοικονομίας, δεν εξασφάλιζαν εισοδήματα για όλους.

Κατ' αρχήν ένα από τα πιο αδύναμα, από οικονομική άποψη, κοινωνικά στρώματα είναι οι συνταξιούχοι, ή τουλάχιστον η μεγάλη τους πλειοψηφία. Στις περισσότερες περιπτώσεις, δεν έχουν άλλους πόρους, από τις χαμηλότερες συντάξεις τους, που διαβρώνονται με ταχείς ρυθμούς από έναν πληθωρισμό που, από τα μέσα του 2000 και μετά, πήρε μεγάλες διαστάσεις, ιδιαίτερα για τα βασικά προϊόντα, όπως τα είδη διατροφής, η θέρμανση, η τιμή του ηλεκτρικού κ.λπ.

Εξάλλου, οι αδυναμίες του συστήματος υγείας, επιτείνουν τα προβλήματα των συνταξιούχων, οι οποίοι εκ των πραγμάτων έχουν μεγαλύτερη ανάγκη από υπηρεσίες ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης. Υπήρξαν μάλιστα περιπτώσεις όπου συνταξιούχοι έθεσαν τέρμα στη ζωή τους μην αντέχοντας πλέον την ένδεια και τη μιζέρια που αντιμετώπιζαν.

Μία άλλη σημαντική κοινωνική ομάδα που δεν ανήκει στους κερδισμένους της όποιας οικονομικής ανάπτυξης είναι οι εργαζόμενοι στο δημόσιο τομέα. Και για αυτούς οι επιπτώσεις των αλλαγών είναι ανισομερείς.

Έτσι, ενώ μερικοί μπορούσαν, με όχι ορθόδοξο τρόπο, να ενισχύουν αισθητά τα πενήγרא εισοδήματά τους, άλλοι, όπως το εκπαιδευτικό προσωπικό, έβλεπαν για χρόνια την αγοραστική τους δύναμη να μειώνεται, κάτι που προκαλούσε έντονη δυσθυμία σε αυτόν τον κλάδο. Η τάση αυτή συνοδευόταν και από άλλα ευρύτερα κοινωνικά φαινόμενα, όπως η έλλειψη σεβασμού ορισμένων μαθητών, που προφανώς παρακινούμενοι από τη συμπεριφορά των γονιών τους, θεωρούσαν τους οικονομικά ασθενέστερους δασκάλους τους, ως υποδεέστερους.

Η δυσαρέσκεια που συσσωρευόταν επί χρόνια στους κύκλους των εκπαιδευτικών και του προσωπικού των σχολείων γενικότερα, οδήγησε το φθινόπωρο του 2007 σε απεργίες μιας πρωτοφανούς για τα δεδομένα της Βουλγαρίας, έντασης. Οι κοινωνικές αυτές συγκρούσεις κατευνάστηκαν, όταν οι απεργοί συμφώνησαν να λάβουν περίπου τα μισά από αυτά που ζητούσαν (τα αιτήματά τους αφορούσαν 100% αύξηση των μισθών τους, οι οποίοι συνήθως ανερχόταν σε 150 έως 200 ευρώ). Όμως, παρά τη λύση της απεργίας, η κυβέρνηση ανησυχούσε μήπως ξεσπάσουν απεργιακές κινητοποιήσεις από άλλες ομάδες δημοσίων υπαλλήλων, με αιτήματα τα οποία θα πίεζαν σημαντικά τον προϋπολογισμό και το πλεόνασμα, που η κυβέρνηση επιδιώκει.

Αρκετοί δημόσιοι υπάλληλοι, ιδιαίτερα νεότερων ηλικιών, με καλή κατάρτιση, προκειμένου να βελτιώσουν το επίπεδο διαβίωσής τους, εγκατέλειπαν το Δημόσιο και στρέφονταν προς τον ιδιωτικό τομέα, ο οποίος απεγνωσμένα αναζητούσε στελέχη. Αυτό, σε μεγάλο βαθμό, έλυνε κάποια από τα οικονομικά προβλήματα των εν λόγω ατόμων, αλλά άφηνε νευραλγικούς τομείς του Δημοσίου χωρίς το κατάλληλο προσωπικό. Οι επιπτώσεις ιδιαίτερα για τα υπουργεία, που ασκούν οικονομική πολιτική, ασχολούνται με τη βελτίωση των υποδομών και την αξιοποίηση των Ευρωπαϊκών Προγραμμάτων, ήσαν προφανείς.

Ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι εισοδηματικές διαφορές ανά περιοχή. Όπως αναφέραμε παραπάνω, περιοχές όπως η Σόφια, η Μαύρη Θάλασσα, η Φιλιππούπολη, η Στάρα Ζαγόρα, το Μπλαγόεβγκραντ κ.λπ., μέχρι τις αρχές του 2008, έδειχναν ιδιαίτερο δυναμισμό στην προσέλκυση επενδύσεων και στους αναπτυξιακούς ρυθμούς. Υπάρχουν όμως και άλλες περιοχές, όπως η Βορειοδυτική Βουλγαρία και αρκετά σημεία στο κέντρο της χώρας και προς τον Δούναβη, οι οποίες υστερούν σε δυναμισμό. Βέβαια, οι διαφορές τους με τις «δυναμικές» περιοχές είναι λιγότερο κραυγαλέες απ' ό,τι πριν, ενώ τα νεότερα σε ηλικία άτομα προσελκύονται

από πόλεις όπου εμφανίζεται ζήτηση εργατικών χεριών, με φυσιολογικό αποτέλεσμα να ενισχύεται η αστυφιλία.

Γενικότερα, ίσως είναι σωστή η παρατήρηση ενός γνωστού Βούλγαρου κοινωνιολόγου ότι επικρατούσε μια δυσφορία στη βουλγαρική κοινωνία. Έτσι, ένα σημαντικό τμήμα του πληθυσμού δεν αισθάνεται ιδιαίτερα καλά, διότι κάνει σύγκριση με το παρελθόν και εύκολα διαπιστώνει πως το βιοτικό του επίπεδο έχει πέσει αισθητά. Αντίθετα, άλλοι που είναι κατά πολύ πλουσιότεροι από ό,τι πριν αισθάνονται και αυτοί δυσαρεστημένοι, σύμφωνα με τον ίδιο παρατηρητή, διότι κάνουν συγκρίσεις με άλλους Ευρωπαίους και νιώθουν υποδεέστεροι. Εξάλλου, βαθιά ριζωμένο στη βουλγαρική συνείδηση είναι το γεγονός ότι δεν νοείται οικονομική ανάπτυξη εάν δεν καπνίζουν οι τσιμινιέρες των εργοστασίων. Η ανάπτυξη μέσω του τομέα των υπηρεσιών (πριν να ξεσπάσει η κρίση φυσικά) δεν φαινόταν να λέει πολλά στην ψυχολογία του λαού αυτού.

Ο δρόμος της Βουλγαρίας προς την Ευρωπαϊκή Ένωση

Οι επαφές της Βουλγαρίας με την Ε.Ε. (τότε Ευρωπαϊκή Κοινότητα), ξεκίνησαν αμέσως μετά τις αλλαγές του 1989-90. Κάποιες χρηματοδοτήσεις της Ε.Κ., υποστηρικτικές της Βουλγαρικής Οικονομίας και των υποδομών της χώρας, εξασφαλίστηκαν από τις αρχές της δεκαετίας του '90 υπό τη μορφή προγραμμάτων, όπως το PHARE, το PHARE – JOPP κ.λπ.

Ωστόσο, στην πραγματικότητα, η πορεία προς την ένταξη άρχισε μετά την ανατροπή της κυβέρνησης του σοσιαλιστή Βίντενοφ και την άφιξη στην εξουσία του κεντροδεξιού Κόστοφ. Κατά την περίοδο 1997-98, ο πρωθυπουργός Κόστοφ και ο επίσης κεντροδεξιός πρόεδρος Στογιάνοφ διακήρυξαν τον ευρω-ατλαντικό προσανατολισμό της χώρας, κάτι που έδειξαν και έμπρακτα το 1999, όταν επέτρεψαν στα νατοϊκά αεροπλάνα να χρησιμοποιήσουν τους Βουλγαρικούς αεροδιάδρομους για τους βομβαρδισμούς στη Γιουγκοσλαβία.

Το 1999, η Βουλγαρία απέσπασε ημερομηνία έναρξης διαπραγματεύσεων για την ένταξη στην Ε.Ε. Στο μεταξύ, η κυβέρνηση Κόστοφ είχε εξασφαλίσει την ψήφο υπέρ της διακοπής της λειτουργίας των αντιδραστήρων 3 και 4 του Ατομικού Σταθμού Κοζλοντούι, κάτι για το οποίο επέμενε ο τότε επίτροπος υπεύθυνος για τη διεύρυνση, Φερχόιγκεν.

Τα επόμενα χρόνια, μέχρι την 1/1/2007, όταν η Βουλγαρία και η Ρουμανία εντάχθηκαν στην Ε.Ε., «χάρισαν» πολλές συγκινήσεις στους Βούλγαρους ιθύνοντες.

Μέχρι το 2005, οι εκθέσεις της Ε. Επιτροπής για την πρόοδο της ενταξιακής διαδικασίας δεν ήταν ιδιαίτερα ενθαρρυντικές, ενώ ο δυτικοευρωπαϊκός τύπος έβριθε δημοσιευμάτων σχετικά με την εγκληματικότητα και τη διαφθορά στη χώρα. Συχνά, οι Βούλγαροι αναρωτιόνταν, πώς για άλλες ανατολικοευρωπαϊκές χώρες, με ανάλογα προβλήματα, ο δρόμος για την ένταξη είχε αποδειχθεί πολύ πιο εύκολος. Τελικά, μετά από πολλούς δισταγμούς και παλινδρομήσεις, κατά τα μέσα του 2006 αποφασίστηκε ότι η Βουλγαρία και η Ρουμανία θα μπορούσαν να ενταχθούν από την πρώτη Ιανουαρίου του 2007. Ωστόσο, πολλοί παρατηρητές τόνιζαν ότι πρώτη φορά στην ιστορία της Ε.Ε. έμπαιναν τόσο περιορισμοί, και ετίθετο τέτοιο πλαίσιο παρακολούθησης επί χωρών, που γίνονταν νέα μέλη της Ένωσης. Σήμερα, κατά τους πρώτους μήνες του 2009 και εν μέσω της χειρότερης διεθνούς οικονομικής κρίσης μετά από τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, οι Βούλγαροι αναμένουν τα δείγματα της αλληλεγγύης που η Ένωση πρέπει να δείξει προς τα μέλη της.

Η Βουλγαρία και η διεθνής κρίση

Από το καλοκαίρι του 2007 είχαν εμφανιστεί τα πρώτα σημάδια της διεθνούς οικονομικής κρίσης, που στην αρχή ήσαν συνδεδεμένα με τα λεγόμενα subprime loans στις ΗΠΑ, και σε μία χιονοστιβάδα παραγώγων, που είχαν κατακλύσει το παγκόσμιο χρηματοοικονομικό σύστημα.

Από το φθινόπωρο του 2008, όταν το Αμερικανικό Δημόσιο αποφάσισε να μην διασώσει τον μεγάλο επενδυτικό οίκο Lehman Brothers, η κρίση μετατράπηκε κυριολεκτικά σε «τσουνάμι». Ήδη πριν από το επεισόδιο της Lehman, οι βρετανικές αρχές είχαν αναγκασθεί να κρατικοποιήσουν την τράπεζα στεγαστικής πίστης Northern Rocks για να την διασώσουν και οι αρχές των ΗΠΑ έπρεπε να παρέμβουν για τη διάσωση του Fannie Mae, Freddie Mac κ.λπ. Όμως, από τους τελευταίους μήνες του 2008 και μετά, έγινε φανερό πως η κρίση είχε ασύγκριτα μεγαλύτερες διαστάσεις απ' ό,τι φαινόταν στην αρχή.

Ως αποτέλεσμα μίας διαδικασίας, που ξεκίνησε από τα τέλη της δεκαετίας του '70, κατάργησης ρυθμιστικών κανόνων και ελέγχων, παγκοσμιοποίησης και πλήρους απελευθέρωσης στην κίνηση κεφαλαίων, το χρηματοοικονομικό σύστημα απέκτησε ένα τεράστιο ειδικό βάρος για

την παγκόσμια οικονομία. Επομένως, ήταν απόλυτα φυσιολογικό η κρίση του να μετατραπεί και σε κρίση της πραγματικής οικονομίας παγκοσμίως. Αυτό δεν ήταν μόνο απόρροια της κρίσης ρευστότητας των τραπεζών.

Είναι επίσης αποτέλεσμα του γεγονότος ότι εκατομμύρια φυσικά πρόσωπα νιώθουν πολύ πιο φτωχοί (wealth effect), επειδή η αξία των περιουσιακών στοιχείων τους έχει πέσει κατακόρυφα. Αντίστοιχα, προσάρμοσαν την καταναλωτική τους συμπεριφορά.

Από την άλλη, χιλιάδες εταιρείες (μεταξύ των οποίων οι τράπεζες και άλλοι χρηματοοικονομικοί οργανισμοί, καθώς και θεσμικοί επενδυτές), είδαν την κεφαλαιοποίησή τους να καταρρέει, τα στοιχεία ενεργητικού τους, επίσης. Οι τεράστιες ζημιές, που πολλοί από αυτούς τους οργανισμούς εμφάνισαν, τους οδήγησαν σε μία ιδιαίτερα συντηρητική πιστωτική και επενδυτική πολιτική, πράγμα που συνέτεινε στην περαιτέρω όξυνση των προβλημάτων των νοικοκυριών και των επιχειρήσεων του πραγματικού τομέα της οικονομίας. Εξάλλου, δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι κατά τις τελευταίες δεκαετίες ένα μεγάλο μέρος των εσόδων των πολυεθνικών της λεγόμενης πραγματικής οικονομίας, προερχόταν από τον χρηματοοικονομικό χώρο.

Όλοι οι αναλυτές συμφωνούν ότι η κρίση αυτή είναι η πιο σοβαρή μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, και, από ορισμένες απόψεις, χειρότερη από εκείνη του 1929. Βέβαια, οι κυβερνήσεις παίρνουν μέτρα είτε για την υποστήριξη των τραπεζών, είτε των επιχειρήσεων του πραγματικού τομέα. Συχνά τα ποσά που προβλέπονται είναι τεράστια (ειδικά στην περίπτωση των ΗΠΑ), και πολλοί αναρωτιούνται από πού θα αντληθούν οι απαραίτητοι πόροι. Όπως και να έχει το πράγμα, τους πρώτους μήνες του 2009, τα μηνύματα κάθε άλλο παρά αισιόδοξα ήσαν.

Η Ισλανδία δήλωσε χρεοκοπία και η κυβέρνησή της παραιτήθηκε, μια σειρά από χώρες της Κεντρικής Ευρώπης και η Τουρκία προσέφυγαν στο Διεθνές Νομισματικό Ταμείο, μεγάλες αμερικάνικες και δυτικοευρωπαϊκές τράπεζες κρατικοποιήθηκαν, τουλάχιστον εν μέρει. Χώρες με κραταιές οικονομίες, όπως η Γερμανία, η Ισπανία, η Ιαπωνία, πέρασαν σε ύφεση (κάτι που στις ΗΠΑ είχε ξεκινήσει ήδη από το Δεκέμβριο του 2007). Στην Ιρλανδία, χώρα για το «θαύμα» της οποίας πολλοί μιλούσαν με ενθουσιασμό, η οικονομία συρρικνώθηκε όταν μεγάλος αριθμός ξένων επενδυτών την εγκατέλειψαν. Τις πρώτες 45 μέρες του 2009, στις ΗΠΑ κήρυξαν πτώχευση 13 τράπεζες, ενώ σ' ολόκληρο τον κόσμο, διογκώνεται ο αριθμός των ανέργων.

Την ίδια στιγμή, έγκυρες εφημερίδες, όπως οι *Financial Times*, η *Le Monde* κ.λπ., κρούουν τον κώδωνα του κινδύνου για τα φαινόμενα του προστατευτισμού, που αρχίζουν να εμφανίζονται σε χώρες, όπως οι ΗΠΑ, αλλά και μέσα στην Ε.Ε. Σε μεγάλο βαθμό, οι πολιτικοί και οι οικονομολόγοι αναρωτιούνται για το τι θα κάνει η Κίνα, η μεγάλη αναδυόμενη οικονομία της Ανατολής.

Σ' αυτήν την περίπλοκη και ζοφερή εικόνα που ευρίσκεται η Βουλγαρία, ποιες θα είναι οι επιπτώσεις αυτής της τεράστιας κρίσης; Τι μέτρα παίρνει και πώς βλέπουν τις προοπτικές της βουλγαρικής οικονομίας οι ιθύνοντες.

Τρέχουσες εξελίξεις; Προβλήματα, μέτρα και ερωτηματικά

Από το τελευταίο τρίμηνο του 2008, η Βουλγαρία άρχισε να αισθάνεται έντονα την Παγκόσμια Οικονομική Κρίση. Πολλοί τομείς της οικονομίας έχουν επηρεασθεί και ιδιαίτερα αυτός των ακινήτων, όπου έχει επέλθει μία στασιμότητα στις συναλλαγές. Αυτό είναι ιδιαίτερα σημαντικό, διότι κατά τα τελευταία χρόνια οι συναλλαγές επί ακινήτων, ο κατασκευαστικός τομέας, ο τουρισμός και οι άλλες υπηρεσίες, αποτελούσαν την «ατμομηχανή» της βουλγαρικής οικονομίας. Μάλιστα, οι επενδύσεις στο λεγόμενο «real estate» έφθαναν να αποτελούν το 50% περίπου των άμεσων ξένων επενδύσεων, που τόσο απαραίτητες ήσαν για την κάλυψη του μεγάλου ελλείμματος στο ισοζύγιο εξωτερικών συναλλαγών.

Φυσικά, αισθητή έγινε η κρίση στην οικοδομή και σε όλες τις οικονομικές δραστηριότητες, που συνδέονται με αυτήν. Συγχρόνως, υπέφεραν οι μεταφορές, η ναυτιλία αλλά και η μεταλλουργία, που χτυπήθηκε τόσο από εξωτερικούς όσο και εσωτερικούς παράγοντες.

Εκτός από την παγκόσμια οικονομική κρίση, ιδιαίτερη επίδραση σε ορισμένους τομείς, όπως η χημική βιομηχανία, άσκησε η ρωσο-ουκρανική διαμάχη, σχετικά με το φυσικό αέριο. Υπενθυμίζουμε ότι το φυσικό αέριο στη χημική βιομηχανία της Βουλγαρίας και ιδιαίτερα στη βιομηχανία λιπασμάτων, χρησιμοποιείται όχι μόνο για καύσιμο αλλά και για πρώτη ύλη.

Για να κατανοηθούν καλύτερα τα φαινόμενα αυτά σε μακροοικονομικό επίπεδο, αξίζει να παραθέσουμε μερικές στατιστικές:

Οι εξαγωγές το 2008 ανήλθαν σε 15,27 δισ. ευρώ, έναντι 13,52 δισ. ευρώ το 2007. Ωστόσο, το Δεκέμβριο του 2008 κυμαίνονταν στα 945 ε-

κατ. ευρώ, παρουσιάζοντας πτωτική τάση σε σχέση με το Δεκέμβριο του 2007 (1,11δισ.).

Στο μέτωπο των εισαγωγών οι εξελίξεις είχαν ως εξής: Το 2008 24,11 δισ. ευρώ έναντι 20,81 δισ. ευρώ το 2007, αλλά το μήνα Δεκέμβριο του 2008, ανήλθαν σε 1,59 δισ. ευρώ, σημειώνοντας πτωτική τάση σε σχέση με τον τελευταίο μήνα του 2007.

Το ισοζύγιο εξωτερικών συναλλαγών παρουσίασε έλλειμμα το 2008 8,28 δισ. ευρώ ή 24,3% του ΑΕΠ, έναντι 6,3 δισ. ευρώ ή 21,8% του ΑΕΠ το 2007. Και εδώ όπως είναι φυσικό, είχαμε μια πτωτική τάση το Δεκέμβριο. Τον δωδέκατο μήνα του 2008, το έλλειμμα ήταν 802,7 εκατ. ευρώ, έναντι 940 εκατ. ευρώ την αντίστοιχη περίοδο του 2007.

Το ανησυχητικό ήταν ότι ενώ οι ξένες άμεσες επενδύσεις το 2007 αντιστοιχούσαν στο 103,4% του ελλείμματος εξωτερικών συναλλαγών, το 2008 κάλυψαν μόλις το 65,6%. Αυτό αντικειμενικά οδήγησε σε μείωση των συναλλαγματικών διαθεσίμων, που το Δεκέμβριο του 2008 έπεσαν κατά 1,56 δισ. ευρώ. Βέβαια, μια θετική για τη Βουλγαρία εξέλιξη, και ιδιαίτερα για το ισοζύγιο εξωτερικών συναλλαγών, αποτελεί η εντυπωσιακή πτώση των τιμών του πετρελαίου, που αντιπροσωπεύει ένα μεγάλο ποσοστό των εισαγωγών της.

Όπως και να έχει το πράγμα, από τον Ιανουάριο ήδη, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή μείωσε αισθητά τις προβλέψεις της για το ρυθμό ανάπτυξης της βουλγαρικής οικονομίας. Έτσι, ενώ οι αρχικές προβλέψεις για το 2009 ήταν ότι το ΑΕΠ θα αυξανόταν κατά 4%, στη συνέχεια οι εκτιμήσεις αναθεωρήθηκαν, ομιλώντας για 1,8% και κατά τα μέσα του χρόνου όταν η Βουλγαρία² πέρασε σε ύφεση για -3%. Αντίστοιχα, θα έπεφτε ο πληθωρισμός (πρόβλεψη για 8% το 2009) και το Δημόσιο Χρέος (12,2% του ΑΕΠ, ενώ το 2007 ήταν 18,2% και το 2008 13,8%). Ωστόσο, μιλώντας για εξωτερικό χρέος, πρέπει να τονισθεί ότι τον σημαντικότερο ρόλο τον παίζει το χρέος του ιδιωτικού τομέα. Πράγματι, το συνολικό εξωτερικό χρέος ξεπερνά το 100% του ΑΕΠ.³

Ιδιαίτερα σημαντικές επιπτώσεις της κρίσης εμφανίστηκαν στον τραπεζικό τομέα. Οι τράπεζες, πιεσμένες τόσο από παράγοντες ρευστότητας, όσο και από τις διογκούμενες επισφάλειες, αλλά και τις ανησυχητικές εκτιμήσεις για το μέλλον της οικονομίας, περιόρισαν κατά πολύ τις δανειοδοτήσεις. Έτσι, ενώ τα δάνεια για επιχειρήσεις και νοικοκυριά «έτρεχαν» μέ-

² Βλ. STEFAN WAGSTYL "Variable vulnerability-crisis hits eastern Europe" Financial Times, 26 Φεβρουαρίου 2009.

³ „България вече е в рецесия” Капитал 13-19, 2009-06-30

χρι τους καλοκαιρινούς μήνες του 2008 με μηνιαίους αυξητικούς ρυθμούς γύρω στα 4-5%, το τελευταίο τρίμηνο, οι αυξητικοί αυτοί ρυθμοί βρέθηκαν περίπου στην περιοχή του μηδενός. Θα μπορούσαμε να πούμε πως τουλάχιστον μέχρι το τέλος του πρώτου διμήνου του 2009, οι βουλγαρικές αρχές είχαν πάρει σχετικά λίγα μέτρα για την αντιμετώπιση της κρίσης.

Κατ' αρχήν, αποφασίσθηκε το ύψος της εγγύησης των τραπεζικών καταθέσεων να περάσει από 20.000 ευρώ σε 50.000 ευρώ ανά καταθέτη. Προκειμένου να αυξήσει τη ρευστότητα στο τραπεζικό σύστημα, η Κεντρική Τράπεζα μείωσε αισθητά τα υποχρεωτικά διαθέσιμα επί των καταθέσεων, ενώ από το Φεβρουάριο του 2009, άρχισε η διαδικασία αναθεώρησης της λεγόμενης Εγκυκλίου Νο 9, που αφορούσε στις προβλέψεις επί των χορηγήσεων. Οι αναλυτές εκτιμούσαν ότι το μέτρο αυτό θα αποδέσμευε ακόμα 200-300 εκατ. λέβα για το τραπεζικό σύστημα.

Συγχρόνως, η βουλγαρική κυβέρνηση, μέσω μίας μικρής κρατικής τράπεζας –της Βουλγαρικής Τράπεζας Αναπτύξεως– διοχέτευσε προς το τραπεζικό σύστημα, σε μία πρώτη φάση, 500 εκατ. λέβα (γύρω στα 255 εκατ. ευρώ) για τη χρηματοδότηση Μικρομεσαίων Επιχειρήσεων. Προφανώς το ποσό υπολειπόταν πάρα πολύ σε σχέση με τα πακέτα που προβλέφθηκαν σε άλλες χώρες (όπως π.χ. στη γειτονική Ελλάδα, όπου το συνολικό πακέτο στήριξης προς το τραπεζικό σύστημα ανερχόταν σε 28 δισ. ευρώ). Ίσως αυτό οφειλόταν στο γεγονός ότι σχεδόν όλες οι βουλγαρικές τράπεζες ανήκουν σε ξένα τραπεζικά ιδρύματα, που τα είχαν υποστηρίξει οι αρχές στις χώρες προέλευσής τους. Ωστόσο, μια τέτοια ανάγνωση δεν φτάνει, γιατί τα πράγματα αποδεικνύονται πολύ πιο πολύπλοκα.

Πραγματικά, οι χορηγήσεις των βουλγαρικών τραπεζών υπερβαίνουν κατά πολύ τις καταθέσεις τους, και κατά τα τελευταία χρόνια η χρηματοδότηση των δανείων τους γινόταν κατά κύριο λόγο χάρη στη ρευστότητα που τους διοχέτευαν οι μητρικές τράπεζες. Χωρίς υπερβολή μπορούμε να πούμε ότι αυτό είναι ένα φαινόμενο που παρατηρείται σε όλες τις χώρες της Ν.Α. Ευρώπης. Μπροστά στον κίνδυνο να δουν ολόκληρους τραπεζικούς ομίλους να καθίστανται προβληματικοί, ορισμένες κεντρικές τράπεζες των χωρών προέλευσης έδωσαν οδηγίες στις εμπορικές τράπεζες, οι οποίες τύγχαναν υποστήριξης μέσω των συναφών πακέτων, να χρησιμοποιήσουν τα κρατικά κεφάλαια μόνο για χρηματοδοτήσεις εντός της χώρας προέλευσης και όχι για να στηρίξουν τις θυγατρικές τους στην Αν. Ευρώπη.

Συγχρόνως, μετά από μια σειρά υποβαθμίσεις στις οποίες είχαν προβεί η Standard & Poors και η Fitch, γύρω στα μέσα Φεβρουαρίου στο χορό

μπήκε και η Moody's. Τα σχόλια του οίκου αυτού για τις συνέπειες της άσχημης κατάστασης των λεγόμενων ανατολικών χωρών, πάνω στις δυτικοευρωπαϊκές τράπεζες, που είχαν παρουσία στην περιοχή, οδήγησε στην κατάρρευση των τιμών των μετοχών τους. Αυτό ενίσχυσε ακόμα περισσότερο τα συντηρητικά αντανακλαστικά των ιθυνόντων των ομίλων αυτών.

Είναι πιθανό οι λήπτες αποφάσεων στη Βουλγαρία να έχουν μετανιώσει για το γεγονός ότι ιδιωτικοποίησαν σχεδόν όλα τα τραπεζικά ιδρύματα, και ότι έδωσαν το 90% του τραπεζικού συστήματος σε ξένους. Κατ' αυτόν τον τρόπο, η οικονομία της χώρας, στις δύσκολες στιγμές μιας τόσο μεγάλης κρίσης, γίνεται πολύ πιο ευάλωτη, αφού, στην πραγματικότητα, οι αποφάσεις για τη χρηματοδότηση της οικονομίας λαμβάνονται έξω από τα σύνορα.

Βέβαια, μπορεί ορισμένες από τις πολυεθνικές τράπεζες, προκειμένου να προστατεύσουν τα συμφέροντά τους, να πιέσουν τις κυβερνήσεις τους, την Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα και άλλους διεθνείς οργανισμούς να βοηθήσουν τις χώρες της Αν. Ευρώπης, και μεταξύ αυτών και τη Βουλγαρία. Αυτό πράγματι μπορεί να αποτελέσει αδήριτη ανάγκη για τις αυστριακές τράπεζες, που έχουν επενδύσει στις ανατολικές χώρες ποσά που αντιστοιχούν στο 80% του ΑΕΠ της Αυστρίας. Μία μεγάλη επιδείνωση της οικονομικής κατάστασης σε όλες ή μερικές ανατολικές χώρες, θα μπορούσε να αποτελέσει καταστροφή για την Αυστρία.

Προς τα τέλη του Φεβρουαρίου του 2009, φάνηκε ότι οι μεγάλες χώρες της Ε.Ε. ήσαν διατεθειμένες να βοηθήσουν τα ασθενέστερα μέλη της ευρωζώνης, τα προβλήματα των οποίων θα μπορούσαν να οδηγήσουν σε σοβαρούς κλυδωνισμούς το σύνολο της ευρωζώνης. Ορισμένοι ειδικοί θεωρούσαν ότι για να αποφευχθεί μια σοβαρή κρίση της ευρωζώνης, σ' αυτήν θα έπρεπε να ενταχθούν άμεσα όλες οι χώρες της Ε.Ε., που ακόμα δεν ανήκαν στη ζώνη ευρώ. Αυτό, βέβαια, θα σήμαινε αλλαγή των κριτηρίων του Μάαστριχ, και ιδιαίτερα αυτού που σχετιζόταν με τον πληθωρισμό.

Ίσως μια ουσιαστική βοήθεια για τη χώρα θα μπορούσε να προέλθει από τα προγράμματα σύγκλισης της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Μπορεί να είναι νωρίς για να βγουν κάποια συμπεράσματα, αλλά 2 χρόνια μετά την ένταξη, η Βουλγαρία, που σύμφωνα με τις αρχικές εξαγγελίες, θα έφθανε να λαμβάνει από την Ε.Ε. πόρους μέχρι το 7% του ΑΕΠ της, προς το παρόν φαίνεται ότι συνεισφέρει στον κοινοτικό προϋπολογισμό περισσότερα, απ' ό,τι λαμβάνει. (Υπενθυμίζουμε ότι η Βουλγαρία πρέπει να παρέχει στον κοινοτικό προϋπολογισμό ετησίως το 1,12% του ΑΕΠ της.) Συγχρόνως, συνεχίζει να υφίσταται τις συνέπειες από το κλείσιμο των αν-

τιδραστήρων 3 και 4 του Κοζλοντούι. Η ενίσχυση που προσέφερε μέχρι τώρα η Ε. Ένωση (η οποία έθετε το σταμάτημα της λειτουργίας ως έναν από τους όρους για την ένταξη), σίγουρα δεν αντισταθμίζει τις απώλειες στο επίπεδο του ενεργειακού ισοζυγίου, αλλά και των εσόδων που εξασφάλιζε η εξαγωγή ηλεκτρικού ρεύματος.

Η βουλγαρική οικονομία, όντας αντιμέτωπη με το τσουνάμι της παγκόσμιας κρίσης, έχει να αντιμετωπίσει πολλές προκλήσεις και να λύσει σημαντικά προβλήματα. Ωστόσο, στη διαπάλη αυτή έχει και ορισμένα ατού:

- Το λέβη είναι συνδεδεμένο με το ευρώ, και αυτό αποτελεί έναν παράγοντα σταθερότητας σε αυτήν τη φάση (χωρίς να παραγνωρίζουμε, φυσικά, και τις αρνητικές παρενέργειες). Τη σταθερή ισοτιμία του λέβη απέναντι στο ευρώ την εξασφαλίζει η ομαλή λειτουργία του Νομισματικού Συμβουλίου (currency board). Το μεγάλο ερωτηματικό, βέβαια, είναι κατά πόσο το Νομισματικό Συμβούλιο θα αντέξει στους κλυδωνισμούς της οικονομίας. Τουλάχιστον, όμως, σ' αυτήν τη φάση οι Βούλγαροι διατηρούν ακόμα την εμπιστοσύνη τους στο εθνικό τους νόμισμα.
- Η Κεντρική Τράπεζα της Βουλγαρίας επέδειξε κατά τα τελευταία χρόνια ιδιαίτερη σύνεση, προσπαθώντας να περιορίσει (στο μέτρο του δυνατού) την επέκταση του δανεισμού, αλλά και απαγορεύοντας με έμμεσο τρόπο τη χορήγηση δανείων σε ελβετικό φράγκο, ιαπωνικό γιεν κ.λπ. Σε άλλες χώρες της Αν. Ευρώπης ο αλόγιστος δανεισμός σε αυτά τα νομίσματα λόγω των χαμηλών επιτοκίων, οδήγησε σε καταστροφή των δανειοληπτών, όταν το ελβετικό φράγκο και το γιεν ανατιμήθηκαν έναντι των εγχωρίων νομισμάτων.
- Τα πλεονάσματα του προϋπολογισμού συσσώρευσαν κάποια διαθέσιμα που το κράτος θα μπορούσε να αξιοποιήσει για να δώσει ορισμένες τονωτικές ενέσεις στην οικονομία.

Τέλος, σκόπιμο είναι να τονίσουμε, πως το καλοκαίρι τον 2009, το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο και άλλοι οργανισμοί είχαν αναθεωρήσει προς το χειρότερο τις προβλέψεις τους για τη βουλγαρική οικονομία. Ήδη οι μετρήσεις είχαν αποδείξει ότι κατά την διάρκεια του πρώτου τριμήνου του 2009 το Ακαθάριστο Εθνικό Προϊόν είχε μειωθεί κατά 3,5% σε σχέση με την αντίστοιχη περίοδο του 2008. Από την άλλη, τα απαισιόδοξα σενάρια προέβλεπαν, ότι το ΑΕΠ θα συρρικνωνόταν κατά 6% το 2009, και κατά 3% το 2010. Σύμφωνα με τα ίδια σενάρια, η ανάκαμψη θα ξαναεμφανιζόταν από το 2011 και μετά.

Η Βουλγαρία στον ενεργειακό χάρτη της Ν.Α. Ευρώπης

Η Βουλγαρία ήδη από τη δεκαετία του '50, άρχισε να αναπτύσσει το ενεργειακό δυναμικό της. Σταδιακά οικοδομήθηκαν οι μεγάλοι θερμοηλεκτρικοί σταθμοί, και ιδιαίτερα οι Μαρίτσα Ίστοκ 1, 2 και 3, με σκοπό την αξιοποίηση των μεγάλων κοιτασμάτων άνθρακα της περιοχής, αποθηκευτικοί χώροι και δίκτυα διανομής φυσικού αερίου, υδροηλεκτρικοί σταθμοί και μεγάλα διυλιστήρια πετρελαίου, όπως η Νεφτοχίμ και η Πλάμα Πλέβεν.

Ιδιαίτερα σημαντικό γεγονός στην ανάπτυξη της ενεργειακής πολιτικής της Βουλγαρίας, ήταν η κατασκευή του Σταθμού Ατομικής Ενέργειας του Κοζλοντούι που άρχισε να λειτουργεί στα τέλη της δεκαετίας του '70 και ο οποίος σταδιακά μέχρι τα τέλη του προηγούμενου αιώνα είχε φθάσει να διαθέτει 6 πυρηνικούς αντιδραστήρες.

Σε πολύ μεγάλο βαθμό, η ανάπτυξη της ενεργειακής υποδομής της Βουλγαρίας έλαβε χώρα χάρη στην υποστήριξη της Σοβιετικής Ένωσης. Με τη χώρα αυτή η Βουλγαρία κατέληξε το 1986 σε συμφωνία για την κατασκευή ενός μεγάλου δικτύου αγωγών φυσικού αερίου, σοβιετικής προέλευσης, που θα χρησιμοποιείτο τόσο για την κάλυψη των αναγκών της βουλγαρικής οικονομίας, όσο και για την τροφοδότηση των γειτονικών χωρών της Ν. Α. Ευρώπης.

Η Βουλγαρία, στο τέλος της δεκαετίας του '80, διέθετε ένα δυναμικό παραγωγής ηλεκτρικού ρεύματος, μεγαλύτερο από εκείνο της Ελλάδας, Ωστόσο, οι εξαγωγές ηλεκτρικού ρεύματος ήταν περιορισμένες, αφού η ηλεκτρική ενέργεια χρειαζόταν για τις ανάγκες των βουλγαρικών νοικοκυριών και επιχειρήσεων.

Οι αλλαγές των ετών 1989-90 οδήγησαν σε σημαντική συρρίκνωση της βιομηχανικής παραγωγής της χώρας και, κατά συνέπεια, την αποδέσμευση μεγάλων ποσοτήτων ηλεκτρισμού, που ήταν πλέον διαθέσιμες για εξαγωγές στις γειτονικές χώρες.

Ωστόσο, βαθμιαία, λόγω της έλλειψης επενδύσεων σε μια σειρά από ενεργειακούς σταθμούς, αλλά και της μείωσης της παραγωγής ηλεκτρικού ρεύματος από τον πυρηνικό σταθμό του Κοζλοντούι, η συνολική παραγωγή έπεσε αισθητά, επηρεάζοντας, κατά κύριο λόγο, τις εξαγωγές. Η μείωση της παραγωγής του Κοζλοντούι οφειλόταν στο κλείσιμο των αντιδραστήρων 1 και 2, στις αρχές της δεκαετίας του 2000, και, εν συνεχεία, μετά από απαίτηση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, στο κλείσιμο των

αντιδραστήρων 3 και 4, τον Ιανουάριο του 2007, όταν η Βουλγαρία εντάχθηκε στην Ε.Ε.

Η επίσκεψη του Πούτιν στη Βουλγαρία στις 17-18 Ιανουαρίου 2008 (για τα 130 χρόνια της απελευθέρωσης της Βουλγαρίας από τα ρωσικά στρατεύματα μετά τον Ρωσο-τουρκικό Πόλεμο του 1877-78) πυροδότησε ένα νέο κύμα διενέξεων και αντιπαραθέσεων για τις σχέσεις Βουλγαρίας – Ρωσίας, (μέρος των οποίων σχετίζεται και με το θέμα του αγωγού Μπουργκάς-Αλεξανδρούπολη). Οι συνηθισμένοι επισκέπτες των τηλεπαραθύρων (αναλυτές, κοινωνιολόγοι, δημοσιογράφοι και πολιτικοί) είχαν δισταμένους απόψεις. Κάποιοι εκδήλωναν ανοιχτά την εχθρότητά τους απέναντι σε οποιαδήποτε μορφή συνεργασίας με τη Ρωσία, ενώ άλλοι θεωρούσαν ότι η Βουλγαρία έχει επιτύχει μία καλή ισορροπία στις σχέσεις της με τις ΗΠΑ (αμερικανικές βάσεις στο βουλγάρικο έδαφος, αποστολή στρατευμάτων σε Ιράκ, Αφγανιστάν), την Δ. Ευρώπη (ένταξη στην Ε.Ε.) και τη Ρωσία. (Οι ενεργειακοί αλλά και συγγενικοί δεσμοί με την οποία λόγω κοινής σλαβικής προέλευσης δεν μπορούσαν να αγνοηθούν).

Τελικά, ο Πούτιν ήλθε, οι διαδηλωτές εναντίον της επίσκεψής του ανέρχονταν μόλις σε μερικές δεκάδες, και για πολλοστή φορά αποδείχτηκε ότι ο θόρυβος που ξεσηκώνουν κάποια «Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης» δεν έχει καμία σχέση με το λαϊκό αίσθημα.

Το βασικότερο βέβαια στην επίσκεψη αυτή, ήταν η υπογραφή 8 συμφωνιών μεταξύ της Ρωσίας και της Βουλγαρίας, οι τέσσερις εκ των οποίων αφορούσαν στον τομέα της ενέργειας. Πιο συγκεκριμένα υπογράφηκαν:

(α) Η συμφωνία για την κατασκευή των 2 αντιδραστήρων του Σταθμού Ατομικής Ενέργειας ΜΠΕΛΕΝΕ. Οι αντιδραστήρες ανήκουν στη λεγόμενη τρίτη γενεά και είναι τύπου BBEP – 1000. Το κόστος τους ανέρχεται σε 3.997 εκατ. ευρώ. Η κατασκευή υπολογιζόταν ότι θα ξεκινούσε προς τα τέλη του 2008. Ο πρώτος αντιδραστήρας, προβλέπεται ότι θα άρχιζε τη λειτουργία του τον Ιανουάριο του 2014, ενώ ο δεύτερος το 2015. Η Ρωσία, σύμφωνα με τον πρόεδρο Πούτιν θα μπορούσε να χρηματοδοτήσει το όλο έργο με 3,8 δισ. ευρώ.

Πρέπει να υπενθυμίσουμε ότι το διαγωνισμό για την κατασκευή των αντιδραστήρων του ΜΠΕΛΕΝΕ, τον είχε κερδίσει η ρώσικη εταιρεία Ατομστρόιεξπορτ ήδη από το 2006, και η υπογραφή της συμφωνίας αφορούσε στην επίσημη πλευρά των διακρατικών σχέσεων.

Οι Ρώσοι ειδικοί δεν απέκλεισαν το ενδεχόμενο, αργότερα και αφού εξασφαλισθεί η απαραίτητη χρηματοδότηση, να κατασκευασθούν στο ΜΠΕΛΕΝΕ ακόμα 2 αντιδραστήρες.

(β) Η συμφωνία για τον αγωγό φυσικού αερίου ΝΟΤΙΟ ΡΕΥΜΑ («Γιούζεν Ποτόκ» στα βουλγαρικά και «South Stream» στα αγγλικά). Ο αγωγός ΝΟΤΙΟ ΡΕΥΜΑ θα μεταφέρει φυσικό αέριο στην Δ. Ευρώπη. Η εταιρεία, η οποία θα κατασκευάσει και θα διαχειρίζεται τον αγωγό στην επικράτεια της Βουλγαρίας, θ' ανήκει κατά 50% στη βουλγαρική πλευρά και 50% στη ρωσική. Ο αγωγός ΝΟΤΙΟ ΡΕΥΜΑ, είναι σύμφωνα με μερικούς αναλυτές ανταγωνιστικός, και, σύμφωνα με άλλους, συμπληρωματικός προς τον αγωγό ΝΑΜΠΟΥΚΟ, τον οποίον υποστήριζαν οι ΗΠΑ, και από τον οποίον θα διήρχετο το φυσικό αέριο από το Αζερμπαϊτζάν και άλλες περιοχές της Κασπίας.

(γ) Μετά από προσπάθειες, προόδους και υπαναχωρήσεις που κράτησαν πάνω από 10 χρόνια, υπογράφηκε η οριστική συμφωνία για τον πετρελαιοαγωγό Μπουργκάς-Αλεξανδρούπολη από τους εκπροσώπους ρωσικών, ελληνικών και βουλγαρικών εταιρειών, παρουσία των Προέδρων της Βουλγαρίας, Γκεόργκι Παρβάνοφ, και της Ρωσίας, Βλαντιμίρ Πούτιν. Οι εταιρείες αυτές θα συνέστηναν την επιχείρηση ΜΠΚ (International Project Company), η οποία θα κατασκευάσει τον πετρελαιοαγωγό, και όπου η ρωσική πλευρά θα συμμετέχει με 51%, η βουλγαρική με 24,5% και η ελληνική επίσης με 24,5%.

Το συνολικό ύψος της επένδυσης θ' ανέλθει σε 1 δισ. ευρώ, το μήκος του αγωγού θα είναι 300 χιλιόμετρα, ενώ σε μία αρχική φάση θα διέρχονται από τον αγωγό 35 εκατ. τόνοι πετρελαίου ετησίως.

Εάν και οι υπεύθυνοι διαβεβαίωναν ότι έχουν παρθεί όλα τα απαραίτητα μέτρα προκειμένου να μην υπάρξουν επιπτώσεις για το περιβάλλον, ορισμένοι κύκλοι στη Βουλγαρία εκδήλωσαν έντονη ανησυχία για ενδεχόμενη μόλυνση των θαλασσιών υδάτων κοντά στο Μπουργκάς, καθώς και για το οικοσύστημα της περιοχής. Στα πλαίσια αυτά, είχε οργανωθεί στην πόλη του Μπουργκάς, το Φεβρουάριο του 2008, ένα δημοψήφισμα σχετικά με το εάν ο τοπικός πληθυσμός συμφωνούσε ή όχι με την κατασκευή του αγωγού.

(δ) Η τέταρτη «ενεργειακή» συμφωνία, ήταν επιστημονικού χαρακτήρα, αφού αποφασίσθηκε ο ατομικός αντιδραστήρας που χρησιμοποιείται από τη Βουλγαρική Ακαδημία Επιστημών (ΒΑΝ) και χρησιμοποιεί

εμπλουτισμένο ουράνιο, με τη βοήθεια Ρώσων επιστημόνων να αντικατασταθεί με άλλον που θα χρησιμοποιεί απεμπλουτισμένο ουράνιο.

Οι κριτικές, που είχε διατυπώσει η Βουλγαρική αντιπολίτευση, πριν την άφιξη Πούτιν παρά την επιτυχία της εν λόγω επίσκεψης, δεν σταμάτησαν. Η αντιπολίτευση, τόνιζε ότι υπήρχε κίνδυνος, λόγω των προαναφερθεισών συμφωνιών η Ε.Ε. να θεωρήσει τη Βουλγαρία «Δούρειο Ίππο» της Ρωσίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Στις κατηγορίες αυτές η κυβέρνηση απαντούσε πως έτσι και αλλιώς η Ρωσία είναι ένας σημαντικός ενεργειακός εταίρος της Δ. Ευρώπης, και ότι συμφωνίες όπως αυτές του Νοτίου Ρεύματος πριν υπογραφούν είχαν συζητηθεί σοβαρά με τους αρμόδιους φορείς της Ε.Ε.

Η προφανής αναβάθμιση του ενεργειακού ρόλου της Βουλγαρίας χάρι στις συμφωνίες αυτές, αλλά και η τάση της διεθνούς κοινής γνώμης, κατά τα τελευταία χρόνια, να βλέπει τη χρήση της ατομικής ενέργειας λιγότερο αρνητικά, οδήγησαν μια σειρά από φορείς, αλλά και τη βουλγαρική κυβέρνηση να ξεκινήσουν μια καμπάνια για να τεθούν εκ νέου σε λειτουργία οι αντιδραστήρες 3 και 4 Κοζλοντούι. Μερικά από τα βασικά επιχειρήματα της καμπάνιας ήσαν:

- Οι ειδικοί, Βούλγαροι και διεθνείς, είχαν αποφανθεί ότι οι εν λόγω αντιδραστήρες ήσαν ασφαλείς.
- Το κλείσιμο των μπλοκ 3 και 4 του Κοζλοντούι έχει μειώσει το ενεργειακό δυναμικό της Βουλγαρίας, με αποτέλεσμα να έχουν ελαττωθεί ριζικά οι εξαγωγές ηλεκτρικού ρεύματος και πολλές από τις χώρες της Ν.Α. Ευρώπης να παρουσιάζουν ενεργειακά ελλείμματα.

Στα πλαίσια της καμπάνιας αυτής είχαν επιστρατευτεί και καινοτόμες ιδέες, όπως το να δοθούν οι αντιδραστήρες 3 και 4 σε διεθνή εταιρεία παραγωγής ατομικής ενέργειας, υπό μορφή leasing. Κάτι τέτοιο, σύμφωνα με τη βουλγαρική κυβέρνηση, θα συνέβαλε στο να καμφθούν οι αντιρρήσεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής.

Άλλες ιδέες, που συζητιόνταν έντονα στις αρχές του 2008, ήσαν η ίδρυση ενός ακόμα θερμοηλεκτρικού σταθμού στην περιοχή Μαρίτσα – Ίστοκ, καθώς επίσης και η περαιτέρω ενίσχυση των ανανεώσιμων πηγών ενέργειας.

Η πιθανότητα να παίξει η Βουλγαρία σημαντικό ρόλο στον ενεργειακό χάρτη της Ν.Α Ευρώπης κατά το προσεχές μέλλον, είναι υπαρκτή. Ωστόσο, η πορεία προς το στόχο αυτό, όπως απέδειξε η κρίση των αρχών

του 2009, δεν θα είναι ανέφελη. Η παροχή του φυσικού αερίου στην Ν.Α Ευρώπη μέσω Βουλγαρίας, θα επηρεάζεται από γεωπολιτικές ισορροπίες και συγκρούσεις μεταξύ Ρωσίας και Ουκρανίας (και όχι μόνο). Αντικρουόμενα διεθνή οικονομικά συμφέροντα, αλλά και εσωτερικές πολιτικές σκοπιμότητες θα επιδράσουν πάνω στην παραγωγή της ατομικής ενέργειας. Το παζλ θα πάρει καιρό να λυθεί.

Τέλος, αξίζει να επισημανθεί, ότι το καλοκαίρι του 2009, τα ενεργειακά σχέδια της Βουλγαρίας φαινόταν ότι θα μπορούσε να περιπλέκουν έτι περαιτέρω. Πράγματι, τον Ιούλιο, αμέσως μετά την νίκη του πολιτικού σχηματισμού της κεντροδεξιάς GERB, υπό την ηγεσία του Μπόικο Μπορίσοβ και το σχηματισμό της νέας κυβέρνησης, διατυπώθηκαν από την νέα εξουσία αρκετά ερωτηματικά για τον αγωγό Μπουργκάς-Αλεξανδρούπολη (η κατασκευή του οποίου θεωρείται από ορισμένους ασύμφορη, σε συνθήκες οικονομικής κρίσης), αλλά και για άλλες επενδύσεις στον τομέα της ενέργειας (Μπέλενε, South Stream κ.λπ.).

Προς τα τέλη Αυγούστου, φαινόταν πως οι κριτικές αυτές κατά κάποιο τρόπο αμβλύνονταν και τουλάχιστον το South Stream (Γιούζεν Ποτόκ) και το Nabucco δεν θα θέτονταν υπό αμφισβήτηση.⁴ Ενδιαφέρον για τους αναλυτές παρουσίαζε και το γεγονός, ότι ο Μπόικο Μπορίσοβ επιδίωξε να συναντηθεί με τον Ρώσο Πρωθυπουργό Βλαντιμίρ Πούτιν στην Πολωνία στα πλαίσια των εκδηλώσεων για τα 70 χρόνια από την έναρξη του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου. Της συνάντησης είχαν προηγηθεί τηλεφωνικές συνδιαλέξεις μεταξύ του Πούτιν και του Μπορίσοβ. Τόσο αυτές, όσο και οι συζητήσεις στην Πολωνία, σύμφωνα με το περιοδικό ΚΑΠΙΤΑΛ⁵ θα είχαν ως αντικείμενο όλα τα μεγάλα ενεργειακά θέματα στα οποία εμπλέκεται η ρωσική πλευρά.

Οι σχέσεις Ελλήνων και Βουλγάρων

Οι σχέσεις ανάμεσα στους δύο λαούς είναι ένα τεράστιο θέμα για το οποίο μπορούν να γραφτούν πολλά βιβλία. Δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι οι σχέσεις αυτές έχουν ξεκινήσει εδώ και πολλούς αιώνες και έχουν περάσει από πολλές φάσεις.

⁴ Βλ. σχετικά ΚΥΡΙΑΚΑΤΙΚΗ ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑ 23/8/2009, ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ, Ανδρέας Μπελιμπασάκης «Βουλγαρία: Προσγείωση στην πραγματικότητα».

⁵ Περιοδικό ΚΑΠΙΤΑΛ, Ηλεκτρονική σελίδα 28/8/2009 «Борисов и Путин: Рунд първи».

Είναι σε όλους γνωστό ότι οι Βούλγαροι και οι Βυζαντινοί (που τότε βέβαια δεν λέγονταν έτσι αφού αυτός ο όρος χρησιμοποιήθηκε για πρώτη φορά το 16^ο αιώνα) συγκρούστηκαν πολλές φορές πριν να ολοκληρωθεί η οθωμανική κατάκτηση της Βαλκανικής. Ωστόσο, κατά τη γνώμη μας, πολύ πιο σημαντική, από ιστορικής απόψεως, αποδείχτηκε η τεράστια επιρροή που άσκησε ο ελληνικός πολιτισμός (μέσα από τα βυζαντινά του σχήματα και την Ορθοδοξία) πάνω στη διαμόρφωση του βουλγαρικού πολιτισμού, αλλά και αυτού του ίδιου του βουλγαρικού έθνους.

Έτσι, ανεξάρτητα από την προέλευση των Θεσσαλονικιών αδελφών, Κυρίλλου και Μεθοδίου, για τους οποίους ερίζουν Έλληνες, Βούλγαροι αλλά και άλλοι Σλάβοι, το σίγουρο είναι ότι με τη νέα γραφή, που εφεύραν για τους Βούλγαρους, και η οποία διαδόθηκε στη Ρωσία, αλλά και σε πολλές άλλες ορθόδοξες χώρες, εξυπηρέτησαν την πολιτική του Βυζαντίου. Πολιτική η οποία απέβλεπε στη διάδοση της Ορθοδοξίας και στην ειρήνευση, στο μέτρο του δυνατού, των βορείων γειτόνων του.⁶ Χάρη στην πολιτική αυτή, οι δεσμοί των δύο πολιτισμών έγιναν ιδιαίτερα ισχυροί.

Η ελληνική γλώσσα και γραφή, που είχε το μονοπώλιο στους κύκλους εκείνους των Βουλγάρων οι οποίοι είχαν ήδη υιοθετήσει το Χριστιανισμό πριν αυτός να γίνει επίσημη θρησκεία των Βουλγάρων (και που επιβλήθηκε δια πυρός και σιδήρου από τον Μπορίς Α΄) υποχώρησε, κατά κάποιο τρόπο, μετά την υιοθέτηση της κυριλλικής γραφής και την εξάπλωση του σημαντικού πολιτιστικού έργου του Κλίμεντ Οχρίδτσκι, του Αγίου Ναούμ και άλλων μαθητών των Κυρίλλου και Μεθοδίου. Ωστόσο, όλη σχεδόν η εκκλησιαστική ορολογία στηρίχθηκε στα ελληνικά, ενώ πάμπολλα ονόματα, που υιοθέτησαν οι Βούλγαροι όταν βαπτίζονταν χριστιανοί ήσαν επίσης ελληνικής προέλευσης. Τα ονόματα αυτά συναντώνται μαζικά και σήμερα 1.100 χρόνια μετά τον εκχριστιανισμό των Βουλγάρων.

Η πολιτιστική επιρροή του Βυζαντίου ήταν τεράστια, αλλά ας μην ξεχνάμε ότι στις περιοχές όπου εγκαταστάθηκαν οι Βούλγαροι, εδώ και χιλιετίες, είχε αναπτυχθεί ο ελληνικός πολιτισμός χάρη στις ελληνικές αποικίες του Εύξεινου Πόντου, στην αφομοίωσή του από τους Θράκες κ.λπ. Άρα, οι προ-Βούλγαροι και οι Σλάβοι που εισέβαλαν στη χερσόνησο του

⁶ „Гръцкото влияние върху системата на българските собствени имена”, Хараламбос Симеонидис, Ах-Ба-Ка, София 2006

Αίμου, βρήκαν μπροστά τους την κληρονομιά ενός πανίσχυρου ελληνικού και ελληνορωμαϊκού πολιτισμού.

Όλοι οι φωτισμένοι Βούλγαροι ιστορικοί και ερευνητές αναγνωρίζουν την επίδραση του ελληνικού πολιτισμού στις διάφορες εκφάνσεις του, στη διαμόρφωση του πολιτισμού τους και της εθνικής τους ταυτότητας. Επίσης, η βουλγαρική τέχνη, η λογοτεχνία, ο κινηματογράφος έχουν διεξοδικά περιγράψει μεγάλες ιστορικές στιγμές των σχέσεων αυτών. Χωρίς να υπερβάλουμε, μπορούμε να πούμε ότι π.χ. ο βουλγαρικός κινηματογράφος έχει αναφορές στη βυζαντινή ιστορία, πολύ περισσότερες από ό,τι ο ελληνικός. Αυτό γίνεται φανερό σε ταινίες όπως ο «ΜΠΟΡΙΣ Ο ΠΡΩΤΟΣ», «ΧΑΝ ΑΣΠΑΡΟΥΧ» κ.λπ. Πρόκειται για μεγαλειώδεις ταινίες, για την υλοποίηση των οποίων δαπανήθηκαν μεγάλα ποσά, και οι οποίες φυσικά απηχούν τις βουλγαρικές απόψεις για τα γεγονότα εκείνης της εποχής.

Ο πολιτισμός βέβαια δεν εξελίσσεται ερήμην της πολιτικής και της οικονομίας. Έτσι, οι συγκρούσεις μεταξύ Βυζαντινών και Βουλγάρων προκάλεσαν στους τελευταίους και αρνητικά αισθήματα για τις ελληνικές επιρροές. Επιρροές που «παραδόξως» έγιναν ακόμα πιο έντονες κατά την περίοδο της τουρκοκρατίας. Όντως, κατά την περίοδο αυτή, οι εκκλησιαστικές αρχές και η πνευματική ζωή στη Βουλγαρία ήσαν υπό τον έλεγχο του Πατριαρχείου της Κωνσταντινουπόλεως, κάτι που προκάλεσε τη δυσθυμία των πιο μορφωμένων Βουλγάρων ειδικά κατά την περίοδο της Εθνικής Αναγέννησης, κατά το 18^ο και 19^ο αιώνα. Ο Παΐσιος Χιλαντάρσκι, τον 18^ο αιώνα, αφενός, διακήρυττε την ενότητα Βουλγάρων και Ελλήνων εναντίον των Οθωμανών, αφετέρου, στιγματίζε την ελληνική πνευματική κυριαρχία πάνω στους Βούλγαρους. Οι τάσεις αυτές του εθνικού αυτο-προσδιορισμού πήραν συγκεκριμένη μορφή με τη δημιουργία της Βουλγαρικής Εξαρχίας στα μέσα του 19^{ου} αιώνα, όταν η Βουλγαρική Εκκλησία αποσπάσθηκε από την επιρροή του Πατριαρχείου.

Η απελευθέρωση της Βουλγαρίας, μετά τον ρωσο-τουρκικό πόλεμο του 1877-78, προκάλεσε ιδιαίτερες ανησυχίες στους Βαλκάνιους γείτονες της, οι οποίοι φοβόντουσαν ότι η χώρα αυτή μπορεί να καταστεί η νέα ανερχόμενη δύναμη των Βαλκανίων, σε βάρος των γειτόνων της. Αυτό, μεταξύ άλλων, προκάλεσε τον σερβο-βουλγαρικό πόλεμο το 1885 (τη στιγμή της επανένωσης του Πριγκιπάτου της Βουλγαρίας με την Ανατολική Ρωμυλία), που τελείωσε με νίκη των Βουλγάρων.

Κατά τις τελευταίες δεκαετίες του 19^{ου} αιώνα και στις αρχές του 20^{ου}, η δυσπιστία μεταξύ Βουλγάρων και Ελλήνων ήταν έντονη. Το μήλο της έριδος ήταν η οθωμανική επαρχία της Μακεδονίας, που την διεκδικούσαν

Βούλγαροι, Έλληνες και Σέρβοι, χρησιμοποιώντας ο καθένας τα δικά του επιχειρήματα. Έτσι, στις κατά τόπους εφημερίδες εκτοξεύονταν όχι ιδιαίτερα κολακευτικοί χαρακτηρισμοί από τους Έλληνες προς τους Βούλγαρους, και αντίστροφα.

Τη διακυβέρνηση της Βουλγαρίας ανέλαβε ο ευφύεστατος πολιτικός Στέφαν Σταμπολόφ, που ενίσχυσε ιδιαίτερα τις θέσεις της χώρας του στο Μακεδονικό, μετά από επιτυχημένες διαπραγματεύσεις με τον Σουλτάνο Αμπντούλ Χαμίτ. Στη δημιουργία των Εσωτερικών Μακεδονικών Επαναστατικών Οργανώσεων (ΒΜΡΟ), που αγωνίζονταν για την ανεξαρτησία της Μακεδονίας σε φιλοβουλγαρική κατεύθυνση, οι Έλληνες απάντησαν με την ίδρυση των Ομάδων των Μακεδονομάχων.

Οι βαλκανικοί εθνικισμοί, αλλά και τα παιχνίδια των μεγάλων δυνάμεων, οδήγησαν τις δύο χώρες σε συγκρούσεις καθ' όλη την περίοδο μέχρι τα τέλη του Β' Παγκοσμίου Πολέμου. Ακόμα όμως και σ' αυτή την περίοδο, δεν έλειψαν οι στιγμές διαλόγου, συνεννόησης ή και συμμαχίας. Εκτός από τον Α' Βαλκανικό Πόλεμο, όπου Έλληνες και Βούλγαροι πολεμούν μαζί κατά της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, έχουμε και τη δεκαετία του '20, όπου σταδιακά αποκαθίστανται οι διπλωματικές σχέσεις και ευρίσκονται λύσεις σε διάφορα προβλήματα. Χαρακτηριστικό από αυτήν την άποψη είναι το σύμφωνο Καφαντάρη – Μολλόφ το 1925, για την ανταλλαγή των πληθυσμών.

Ακόμα και στις μαύρες ημέρες του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, όπου μέρος της ελληνικής επικράτειας ευρισκόταν κάτω από το ζυγό του τότε φασιστικού καθεστώτος της Βουλγαρίας, με όλες τις τραγωδίες που γνωρίζουμε, δεν σταμάτησε ο κοινός αγώνας των Ελλήνων και Βούλγαρων αντιστασιακών, εναντίον του, στην πραγματικότητα, κοινού κατακτητή. Αγώνας, που περιγράφεται σ' ένα από τα πιο συναρπαστικά μυθιστορήματα της βουλγαρικής λογοτεχνίας *Τα καπνά* του Ντιμίταρ Ντίμοφ.⁷

Τις ίδιες εκείνες ημέρες ένας συγγραφέας, που ήταν και διπλωματικός υπάλληλος της βουλγαρικής αποστολής στην κατεχόμενη Αθήνα, ο Στέφαν Γκέτσεφ, έκανε παν το δυνατό για να σώσει Έλληνες ποιητές και συγγραφείς από την πείνα της κατοχής. Και δεν έσωσε μόνο διανοούμενους από την πείνα, αλλά και κρατούμενους στην Ακροναυπλία, από την σίγουρη εξόντωσή τους στο Νταχάου και τα άλλα στρατόπεδα συγκέντρωσης των Ναζί. Τα τελευταία χρόνια, η Πρεσβεία μας στη Σόφια, για να τιμήσει το συγγραφικό, μεταφραστικό, αλλά και γενικότερα φιλελλη-

⁷ „Съчинения-тютюн”, Димитър Димов, Εκδόσεις български писател.

νικό του έργο, αφιέρωσε μια ειδική αίθουσα και βιβλιοθήκη στον ταλαντούχο αυτόν λογοτέχνη. Τις γέφυρες που έστησε ανάμεσα στο βουλγαρικό κοινό και τους Έλληνες συγγραφείς και ποιητές, ο Στέφαν Γκέτσεφ τις περιγράφει στο δίγλωσσο βιβλίο του *Οι Έλληνες φίλοι μου*.⁸

Οι πρώτες ψυχοπολεμικές δεκαετίες διακρίνονταν από μία αμοιβαία καχυποψία. Ωστόσο, από τη δεκαετία του '70 και μετά, η Βουλγαρία και η Ελλάδα πρωτοστάτησαν στην πραγματοποίηση ενός πρωτότυπου εγχειρήματος. Μία χώρα του Συμφώνου της Βαρσοβίας και μία χώρα του NATO, προσέγγιζαν η μία την άλλη πολύ περισσότερο απ' ό,τι λογικά θα το επέτρεπαν οι σχέσεις μεταξύ των δύο Συμφώνων. Κάθε παρατηρητής έξω από τον βαλκανικό περίγυρο, δεν μπορεί παρά να είχε εντυπωσιαστεί από τη συνάντηση του Έλληνα υπουργού εξωτερικών, Κάρολου Παπούλια, με το Βούλγαρο ομόλογο του, Πέταρ Μλαντένοφ, το 1987, όταν η Ελλάδα ευρισκόταν στα πρόθυρα πολέμου με τη «σύμμαχό» της, στα πλαίσια του NATO, την Τουρκία.

Αυτό το λιώσιμο των πάγων και το ιδιότυπο rapprochement οφείλονταν στην πολιτική διορατικότητα τόσο του Τόντορ Ζίβκοφ, όσο και του Κωνσταντίνου Καραμανλή, κατ' αρχήν, και του Ανδρέα Παπανδρέου, στη συνέχεια. Οφειλόταν, φυσικά και στα ιδιαίτερα τραυματικά γεγονότα, όπως η τουρκική εισβολή στην Κύπρο και η ραγδαία επιδείνωση των ελληνοτουρκικών σχέσεων. Στη Βουλγαρία δεν ήσαν λίγοι εκείνοι που θεωρούσαν ότι η Κύπρος ήταν μόνο η αρχή, και ότι η χώρα τους αργά ή γρήγορα θα ακολουθούσε.

Έτσι δεν ήταν τυχαίο, ότι ο Τόντορ Ζίβκοφ έστειλε κατά την περίοδο 1978-1983, ως πρέσβη της Βουλγαρίας στην Αθήνα, έναν από τους σημαντικότερους διανοούμενους της χώρας, τον ελληνομαθή ακαδημαϊκό Νικολάι Τοντορόφ. Ο Τοντορόφ ήταν άνθρωπος με πολυσχιδή πολιτική και ακαδημαϊκή δραστηριότητα. Σε διάφορες φάσεις διετέλεσε αντιπρόεδρος της Βουλγαρικής Ακαδημίας Επιστημών, αντιπρόεδρος της Γενικής Συνόδου της Ουνέσκο για τη συγγραφή της «Ιστορίας του Παγκόσμιου Πολιτισμού», ενώ κατά την περίοδο 1990-91, ανέλαβε πρόεδρος της 7^{ης} Μεγάλης Εθνοσυνέλευσης.

Η θητεία του ως πρέσβη στην Ελλάδα, συνέπεσε με σημαντικές εξελίξεις στη χώρα μας, η οποία βρισκόταν στην πρώτη φάση της μεταπολίτευσης και στο πέρασμα της εξουσίας από την Ν.Δ. στο ΠΑΣΟΚ. Τις ε-

⁸ ΣΤΕΦΑΝ ΓΚΕΤΣΕΦ «Οι φίλοι μου οι Έλληνες», Εκδοτικός Οίκος «Εψίλον», Σόφια 1999. Βλ. και ανάλογη έκδοση υπό την αιγίδα του Ελληνικού Επιχειρηματικού Συμβουλίου Βουλγαρίας (Σόφια 2008).

ξελιξίσεις αυτές, τις περιγράφει από τη σκοπιά του διπλωμάτη στα Ημερολόγια του, που εκδόθηκαν πρόσφατα στη Βουλγαρία από τον τίτλο «Dnevnik 1966-1998».⁹

Κατά τη δεκαετία του '70, και ιδιαίτερα το 1976 και 1977, στο Ζάππειο λαβαίνει χώρα έκθεση βουλγαρικών βιομηχανικών και ηλεκτρονικών προϊόντων, ενώ συγχρόνως διοργανώνονται πολιτιστικά γεγονότα, όπως εβδομάδα βουλγαρικού κινηματογράφου κ.λπ. Ο ίδιος ο Ζίβκοφ επισκέφθηκε την Αθήνα το 1976, μετά από πρόσκληση της ελληνικής ηγεσίας.

Η Βουλγαρία επίσης είχε εξαιρετικές σχέσεις με την Κυπριακή Δημοκρατία από την ίδρυσή της. Μεγάλος αριθμός Κυπρίων σπούδασαν σε βουλγαρικά πανεπιστήμια, και δημιουργήθηκαν πολλές μικτές οικογένειες. Η Βουλγαρία, μετά την τουρκική εισβολή στάθηκε στο πλευρό της Κυπριακής Δημοκρατίας, απαιτώντας να εφαρμοσθούν τα ψηφίσματα των Ηνωμένων Εθνών.

Μετά τις αλλαγές του 1989-90, οι ελληνοβουλγαρικές σχέσεις διευρύνθηκαν έτι περαιτέρω, αλλά τώρα η οικονομία έπαιζε τον προεξάρχοντα ρόλο. Έτσι, εκατοντάδες ελληνικές και κυπριακές επιχειρήσεις επένδυσαν στη Βουλγαρία, με αποτέλεσμα να είναι μεταξύ των πρώτων επενδυτών στη χώρα (οι ελληνικές τράπεζες αντιπροσωπεύουν πάνω από το 25% του συνολικού ενεργητικού του τραπεζικού συστήματος). Πολλές από αυτές είναι μέλη του Ελληνικού Επιχειρηματικού Συμβουλίου στη Βουλγαρία, που έχει προβεί σε πολλές ενδιαφέρουσες εκδηλώσεις, τόσο οικονομικής όσο και πολιτιστικής φύσεως. Ιδιαίτερα μεγάλο ενδιαφέρον στη βουλγαρική κοινή γνώμη προκάλεσε η Εβδομάδα του Ελληνικού Κινηματογράφου το φθινόπωρο του 2007, όπου χιλιάδες Βούλγαροι ανακάλυψαν μία άλλη πλευρά της Ελλάδας, την οποία αγνοούσαν. Το Συμβούλιο, μεταξύ άλλων, εκδίδει σε τακτά χρονικά διαστήματα το δίγλωσσο περιοδικό «ΧΟРИЗОНТИ – Ορίζοντες», που καλύπτει πολλά θέματα αμοιβαίου ενδιαφέροντος.

Πρόσφατα, εγκαινιάσθηκαν και τα γραφεία του Ιδρύματος Ελληνικού Πολιτισμού, που σίγουρα έχει πολλή δουλειά να κάνει, αφού πολύ μεγάλος αριθμός Βουλγάρων ενδιαφέρεται για την ελληνική γλώσσα και τον πολιτισμό. Ήδη κατά τα τελευταία χρόνια πολλές επιχειρήσεις και τράπεζες από την Ελλάδα και την Κύπρο, καθώς και οι διπλωματικές αποστολές των δύο χωρών, υποστήριξαν σχολεία, πανεπιστήμια, μορφωτικές εκ-

⁹ „Дневник 1966-1998” Николай Тодоров, Върбан Тодоров, съставителство, научна редакция, предговор, 2007, издателство изток-запад.

δηλώσεις κ.λπ., που σχετίζονταν με τον ελληνικό πολιτισμό και την ελληνική γλώσσα.

Στη Σόφια, στη Βάρνα, όπως και σε άλλες μεγάλες πόλεις, υπάρχουν σύλλογοι Ελλήνων, όπως η ΔΟΜΕ, ο σύλλογος των Κορενιάτσι και άλλοι, όπου συμμετέχουν και πολλοί Βούλγαροι, που ενδιαφέρονται για την Ελλάδα, τη μουσική της κ.λπ. Αξιόλογη δράση αναπτύσσουν και οι σύλλογοι των Σαρακατσάνων με βασικό τους κέντρο το Σλίβεν, όπου υπάρχει και σχετικό λαογραφικό μουσείο. Βέβαια, αντίστοιχα δεν πρέπει να ξεχνάμε τις δεκάδες χιλιάδες Βούλγαρους, που ζουν και εργάζονται στην Ελλάδα και την Κύπρο. Πολλοί από αυτούς συμμετέχουν σε συλλόγους, που αντιπροσωπεύουν διάφορες περιοχές της Βουλγαρίας. Ειδικότερα στην Ελλάδα εκδίδονται τουλάχιστον 5 εφημερίδες στα βουλγαρικά (σε ορισμένες περιπτώσεις είναι δίγλωσσες), που προορίζονται για αυτό το κοινό.

Να υπενθυμίσουμε ότι εκτός από τους Βουλγάρους, που ζουν στη χώρα μας, κατά κύριο λόγο, ως οικονομικοί μετανάστες, πολλές χιλιάδες στην ίδια τη Βουλγαρία ξέρουν πολύ καλά ελληνικά. Αντίστοιχα αρκετοί Έλληνες ξέρουν βουλγαρικά είτε διότι είναι παιδιά οικογενειών πολιτικών προσφύγων, είτε διότι σπούδασαν στη Βουλγαρία κ.λπ.

Τέλος, αξίζει να σημειωθεί ότι τα βουλγαρικά ΜΜΕ, και τα έντυπα και τα ηλεκτρονικά, αναφέρονται πολύ συχνά στις ελληνοβουλγαρικές σχέσεις και στα τεκταινόμενα στην Ελλάδα. Το ενδιαφέρον αυτό έχει ενταθεί, ιδιαίτερα μετά την ένταξη της Βουλγαρίας στην Ε.Ε, αφού πια χιλιάδες Βούλγαροι τουρίστες, ακόμα και για τα Σαββατοκύριακα, επισκέπτονται την Ελλάδα, ενώ αυξήθηκαν θεαματικά οι βουλγαρικές επενδύσεις στη χώρα μας. Πραγματικά, βλέπουμε πλέον αρκετούς Βούλγαρους να αγοράζουν κατοικίες στη Βόρεια Ελλάδα, να επενδύουν σε ξενοδοχεία αλλά και σε βιοτεχνικές – βιομηχανικές μονάδες κ.λπ.

Η διακίνηση των τουριστών, των επιχειρηματιών κ.λπ., από τη μία χώρα στην άλλη, διευκολύνεται όλο και περισσότερο, χάρη στο άνοιγμα νέων μεθοριακών σταθμών, που επιτελείται κατά τα τελευταία χρόνια.

Χάρτης Βουλγαρίας